

АРЕАЛНА ЛИНГВИСТИКА
КАКО ПАТ КОН РЕКОНСТРУКЦИЈА
НА ЈАЗИЧНАТА И КУЛТУРНАТА ЕВОЛУЦИЈА

**MACEDONIAN ACADEMY OF ARTS AND SCIENCES
RESEARCH CENTER FOR AREAL LINGUISTICS**

**AREAL LINGUISTICS AS A PATH
TO THE RECONSTRUCTION OF LINGUISTIC
AND CULTURAL EVOLUTION**

**Proceedings of the scientific conference organized
in memory of Academician Božidar Vidoeski
(1920–1998)**

Skopje 2008

**МАКЕДОНСКА АКАДЕМИЈА НА НАУКИТЕ
И УМЕТНОСТИТЕ
ИСТРАЖУВАЧКИ ЦЕНТАР ЗА АРЕАЛНА ЛИНГВИСТИКА**

**АРЕАЛНА ЛИНГВИСТИКА КАКО ПАТ
КОН РЕКОНСТРУКЦИЈА НА ЈАЗИЧНАТА
И КУЛТУРНАТА ЕВОЛУЦИЈА**

**Материјали од научниот собир по повод
одбележувањето на 10-те години од смртта
на академик Божидар Видоески
(1920–1998)**

Скопје 2008

Уредувачки одбор:

акад. Петар Хр. Илиевски
акад. Зузана Тополињска
м-р Ангелина Панчевска (секретар)

Организациски одбор:

акад. Петар Хр. Илиевски (претседател)
акад. Зузана Тополињска
проф. д-р Марјан Марковиќ
проф. д-р Милица Миркуловска
м-р Ангелина Панчевска (секретар)

CIP - Каталогизација на публикација
Национална и универзитетска библиотека "Св. Климент Охридски",
Скопје

81'286(062)
811.16'286(062)
811.163.3'286(062)

АРЕАЛНА лингвистика како пат кон реконструкција на јазичната и
културната еволуција : материјали од научниот собир по повод
одбележувањето на 10-те години од смртта на академик Божидар
Видоески : (1920-1998). - Скопје : Македонска академија на науките и
уметностите, 2008. - 71 стр. ; 24 см

На наспор. насл. стр.: Areal linguistics as a path to the reconstruction of linguistic
and cultural evolution : proceedings of the scientific conference organized in memory
of Academician Božidar Vidoeski : (1920-1998). - фусноти кон текстот. -
Библиографија кон трудовите. - Summaries кон трудовите

ISBN 978-608-203-018-0

1. Ств. насл. на наспор. насл. стр. 2. Илиевски, П. Хр. [уредник]
а) Ареална лингвистика - Собири б) Словенски јазици - Ареална
лингвистика - Собири - Европска унија
COBISS.MK-ID 74916874

***Божидар Видоески
(1920–1998)***

СОДРЖИНА

<i>Поздравно слово на акад. Георги Старделов, претседател на Македонската академија на науките и уметностите</i>	9
<i>Зузана Тополињска, Арелна лингвистика како пати кон реконструкција на јазична и културна еволуција</i>	13
<i>Марјан Марковиќ, Арелна лингвистика од аспекти на микросистеми</i>	21
<i>Ангелина Панчевска, Обработка на ошлословенскиот материјал во термини на лингвистичка географија: ЗАМЕНКИ</i>	35
<i>Соња Миленковска, Европскиот лингвистички аспект – слика на културна и јазична диференцијација на европскиот простор</i>	43
<i>Милица Миркуловска, Активност во рамките на странски меѓународни проекти: Македонски јазичен материјал во „Речникот на политички и општествени поими на Југоисточна Европа“ и во „Таксис во словенскиот јазик“ и ОСТАНАТИ АКТИВНОСТИ.....</i>	49
<i>Завршен збор на акад. Петар Хр. Илиевски, Десетгодишнина од смртта на Божидар Видоески и дејноста на ИЦАЛ ...</i>	65

Георги Старделов

Поздравно слово

Нашиот познат лингвист, акад. Зузана Тополињска, ја насети потребата од постојана рedefиниција на предметот на истражувањата на научноистражувачките центри. Тоа е така зашто ништо на светов, па и во светот на науката, не е трајно и затоа трајно треба да се проширува, дополнува, продлабочува предметот на истражувањата и во науката со дообјаснување на содржинскиот дијапазон и на методолошкиот пристап на секој истражувачки центар. Во овој случај, тоа се однесува на *Испражувачкиот центар за ареална лингвистика* кого што уште од основањето го следат некои недоразбирања околу предметот на неговите истражувања од аспектот дека тие можеби се поклопуваат со некои постојни институти и институции. Денешниот научен собир што го организира *Центарот за ареална лингвистика* претставува всушност обид да се дообјаснат неговите предметни истражувања и согледби на неговиот сегашен и иден развоток. Се покажува, имено, и во овој случај дека научната расправа за границите на истражувањата на секој, па и на овој научноистражувачки центар, не може истовремено да не ги прецизира и да не дообјаснува некои дистинкции релевантни за самата лингвистичка наука. Така, рефератите што денес ќе ги чуеме не го објаснуваат само дејствувањето на *Центарот за ареална лингвистика*, туку го дообјаснуваат и на еден нов начин го осмислуваат самиот термин „ареална лингвистика“. Тоа особено се гледа во воведниот реферат на акад. Тополињска „Ареалната лингвистика како пат кон реконструкција на јазичната и културната еволуција“. Таа консеквентно ги разјаснува дистинкциите во однос на најчестите три асоцијации поврзани со *ареалната лингвистика*: *дијалектологијата*, *лингвистичката географија* и јазици во контакт. Дефинирајќи ги и разграничувајќи ги предметите на нивните истражувања, акад. Тополињска доаѓа до средишниот проблем на овој научен собир

– кои се, всушност, задачите на ареалната лингвистика? Таа нив ги пронаоѓа во одговорот на прашањето: како реалниот простор, „влијае врз животот и еволуцијата на природниот човечки јазик“. Појдовна точка во нејзиното размислување е македонскиот јазик, неговата генеза и одговор на прашањето што се случило во неговата долга историја „од моментот на издвојувањето од прасловенската јазична заедница и што довело до состојба тој денеска да заслужува не само квалификација *словенски*, туку и квалификација *балкански јазик*“. Според неа, задачата на *Центарот за ареална лингвистика* е да даде свој придонес кон одредувањето на местото на македонскиот јазик во словенскиот и во балканскиот јазичен свет.

Следствено, акад. Тополињска лингвистичките истражувања на овој центар ги оценува, *ex definitione*, како конфронтативни. Тоа значи дека во неговите истражувања се споредуваат современите македонски говори со состојбите во соседните српски, бугарски, албански, грчки, влашки говори, се проучува што е наследено, а што дошло подоцна и од каде? Така на сите ни станува јасно, дека истражувањата на *Центарот за ареална лингвистика* и неговата научна дејност не се поклопуваат ниту со една друга институција во нашата држава. Тој има свое автохтоно место во неговите научни истражувања кое е мошне оригинално и длабоко осмислено во рефератот на акад. Тополињска, единствениот што имав можност да го прочитам досега. Се надевам дека во другите четири реферати за кои говори акад. Тополињска во своето воведно излагање ќе биде поконкретно и со бројни примери елаборирана идејата на сите истражувања што се вршат во *Центарот за ареална лингвистика*.

Овој симпозиум, овој така да кажам микро научен собир – со што не ја минимизирам неговата исклучителна вредност – ме поттикна сите ние во центрите на нашата Академија да размислиме за тоа дека не е ништо еднаш засекогаш дадено, дека вистински да се мисли во духот на науката значи постојано да се отвораат нови хоризонти, нови видици пред неа, така што ова што се случува во *Истражувачкиот центар за ареална лингвистика* да го издигнеме како парадигма и за другите центри, особено за некои од нив кои сè уште не ја дефинирале срцевината на својата истражувачка дејност, на начин како што тоа сега го прави овој научен собир на *Центарот за ареална лингвистика* во одредувањето на суштината на неговата дејност.

Би сакал на крајот да изнесам неколку субјективни, повеќе лични размисли за раководителот на овој *Центар*, кои се однесуваат на личноста и делото на акад. Зузана Тополињска.

Кога ги читам нејзините текстови посветени на лингвистички теми, откривам дека неа ја одликува еден модерен научен говор. Тој говор има во себе многу од категоријалниот систем на кибернетичките дисциплини: *кодови, дигитални наоди, дијасисџеми, конвергенции* итн. што, инаку, не е белег на нашата традиционална лингвистичка наука. А нема модерен пристап кон еден проблем без употребата на модерен говор. Говорот во една наука е составен, речиси органски дел на таа наука. Тоа е нешто што остава впечаток од нејзините истражувања кога ќе се задлабочиме во категоријалниот систем на нејзиното мислење. Но, тука постои и нешто друго со што деновиве сум преокупиран за нејзиниот лик, а што сеопфатно се содржи во една древна мисла на Лао Це: „Највисоката добродетел – вели овој древен кинески философ – не сака да биде добродетел и затоа е највисока добродетел, како што, обратно, најниската добродетел сака да биде добродетел и затоа не е добродетел“. Во што е тука смислата на мојата идеја? Идејата ми е, имено, да покажам дека во личноста на Зузана Тополињска имаме еден научник кој не крева од резултатите на своите истражувања некакви фанфари. Акад. Тополињска е задлабочена во природата на она што го истражува и имам впечаток дека, како ретко кој друг во областа на лингвистиката денес, таа успева да создаде своја школа. Кога ги читате текстовите на нејзините соработници како да го слушате нејзиниот говор и го гледате нејзиниот методолошки пристап.

Овој научен собир претставува своевиден омаж на акад. Божидар Видоески кому му е дадена посебна почест да се смета оној *spiritus rector* во основањето на овој *Центар за ареална лингвистика* што можеби еден ден ќе го носи неговото име.

И дозволете ми да завршам со едно мое длабоко уверение дека како во ниедна друга област во нашата наука, Македонија не даде толку голем број научни корифеи како во областа на лингвистиката, од рангот на Блаже Конески, Михаил Д. Петрушевски, Божидар Видоески, Петар Хр. Илиевски, а со нив заедно и Зузана Тополињска. Сите овие личности ѝ дадоа на македонската лингвистика светско-историска димензија.

Уверен дека зборовите што ги изреков пред почетокот на овој научен собир, Ви се духовно прифатливи, Ве поздравувам од името на Македонија и Ви пожелувам успешна работа.

Зузана Тополињска

Ареална лингвистика како пат кон реконструкција на јазичната и културна еволуција

Во текот на седумте години од основањето во 2000 г. на *Истражувачкиот центар за ареална лингвистика* при МАНУ ми пристигнуваа повеќе сигнали дека луѓето, дури колегите по струка не разбираат кои задачи си ги поставува *Центарот* и како тие се вклопуваат или се преклопуваат со истражувањата што ги водат другите научни установи во Републиката. Оттука се роди идејата за овој собир како пат да се разрешат недоразбирањата и сомнежите дали и до кој степен *ИЦАЛ* претставува непотребна и непожелна конкуренција за другите научни лингвистички работилници. Истовремено, посакавме со презентација на нашите постигнувања и перспективи да ја одбележиме 10-та годишнина од смртта на нашиот колега и учител, акад. Божидар Видоески.

Синтагмата *ареална лингвистика* асоцира на низа други определби со кои се именуваат областите на научната активност на лингвистите. Најчести асоцијации се: *дијалектологија*, *лингвистичка географија* и *јазичи во контакт*. Ќе се потрудам, накратко, да ги дефинирам тие форми на лингвистичките истражувања за да ги претставам разликите меѓу нив и она што се подразбира под *ареална лингвистика*.

Дијалектологијата се дефинира преку ИЗВОРОТ на јазичниот материјал кој е предмет на опис и анализа. Имено, се работи за нестандардизираните јазични кодови со кои се служи дадена јазична заедница. Терминот *дијалект* треба автоматски да се чита како 'еден од дијалектите', еден од кодовите кој со дивергенција во време и простор се издвоил од другите кодови кои потекнуваат од истиот јазичен *дијасистем*. Може да се каже дека дијалектите се издвојуваат на хоризонтален и на вертикален план. Во словенскиот јазичен свет сè уште под *дијалект* се подразбира пред сè локалната, терито-

ријално врзана разновидност на дадениот јазик, во западна Европа – каде што месните дијалекти веќе се повлекле под притисокот на стандардниот јазик – на прв план избива значењето 'социјален дијалект', мотивиран со социјалниот статус, професија и/или други карактеристики на носителите на соодветниот јазичен код. Дијалектолошките истражувања импликуваат примена на посебна методологија на собирање на материјалот, но инаку – што се однесува до теоријата и методологијата на самата научна работа не се разликуваат од истражувањата чиј предмет се стандардните јазици: на двата плана функционираат исти дисциплини: фонологија, прозологија, морфосинтакса, лексикологија со зборообразување... Во таа смисла *дијалектологијата* не е научна дисциплина.

Лингвистичката географија се дефинира преку начинот на проекција на постигнатите резултати на истражувањето – се работи за картографска проекција и за лингвистичките атласи како продукт на соодветното истражување. Најстарите атласи, како на пр. познатиот француски атлас на Жијерон, буквално, во форма на натпис, ги пренесувале на карта одговорите добиени на терен. Со текот на времето графичката проекција станува поапстрактна и посоефицицирана, во сè поголем степен претставува авторска интерпретација, а не механичка презентација на материјалот – на словенска почва од таков тип се на пр. лужичкиот, кашупскиот или чешкиот дијалектен атлас; помалку амбициозна варијанта на обработката на теренскиот материјал наоѓаме во источнословенските и во неколкуте објавени бугарски атласи – механичкото пренесување на натписот е заменето со тркалца во боја. Најполна информација нуди *Општословенскиот лингвистички атлас (ОЛА)* каде што релативно едноставната графичка проекција е дополнета со комплетен теренски материјал во фонетска транскрипција, така што секој корисник на *Атласот* може врз основа на тој материјал да му даде своја интерпретација, или да го користи во други свои истражувања. Меѓу другото, токму затоа толку ни е важно македонското учество во *ОЛА* како начин веродостоен македонски јазичен материјал да допре до странските лингвисти.

Националните атласи имаат за цел претставување на дијалектната диференцијација на соодветната територија и содржат главно фонетски, фонолошки, прозодиски, формално-морфолошки и лексичко-зборообразувачки карти. Функционалната анализа на соодветните морфолошки форми, синтаксата и семантика речиси не се застапени. Друг карактер има *Atlas Linguarum Europae (ALE)*, кој *de facto* донесува многу побогата информација за културната стратиграфија на Европа, отколку за структурата на европските јазици. Имено, во *ALE* засега наоѓаме само лексички карти од два типа: или

карти кои илустрираат лексичка диференцијација на европската територија во поглед на таквите еднозначни поими како 'небо', 'море', 'дрво', и сл., поретко артефакти како 'хартија', 'молив', и сл., или таканаречени мотивациони карти, т.е. карти кои покажуваат мотивација на одредени номинации, на пр. *невесџулка* од *невесџа*, *виножиџо*, *буба мара*, и сл. – токму тој последен тип карти доста ни кажува за цивилизациските и културните поделби на европската територија.

Синтагмата *јазичи во конџакџи* упатува на конфронтативни истражувања на јазичните кодови кои трпат промени како резултат на меѓусебниот контакт, со други зборови: студии на парцијален или комплетен полилингвизам. Јазичите можат да бидат во контакт на дијалектно или на стандардно ниво. Овој втор тип на контакт не мора да означува траен соживот на цели јазични заедници на истиот заеднички простор, тој може да биде резултат на патувања или на привремени миграции на политичка и/или економска основа, мешани бракови, и сл.. Впрочем, на Балканот никнувањето на нови национални држави и стандардизацијата на нивните јазичи значително го намали контактот. Меѓутоа, во денешниот глобализиран свет контактот не мора да биде реален, врзан со реалниот простор. Развојот на информатичката технологија, пред сè на интернетот, но и на сите други медиуми на јазична комуникација отвори неограничени можности за контакт во виртуелен простор. Покрај изучувањето на структурата на природните јазичи и природните, вградени во нас механизми на генерирање на јазичниот текст вниманието на лингвистите го привлекува денеска техниката на забрзано совладување на други јазичи, техниката на механички превод од јазик во јазик, и да не ги спомнувам сите други социјални и културни последици на новите услови на јазичната комуникација. Сето тоа – во термините на начната лингвистичка работилница – се форми на контактот и како такви – објекти на истражување.

Се поставува прашањето до кој степен истражувањата од доменот на *ареалнаџа линџвистџика* се преклопуваат со сите три горедфинирани области на лингвистичките студии. Одговорот се крие во дефиниција на задачите на ареалната лингвистика. А тие се: откривање како просторот, реалниот простор, влијае врз животот и еволуцијата на природниот човечки јазик. Токму така и ги определвме задачите на нашиот *Ценџар*. Појдовната точка за нас е, разбирливо, македонскиот јазик и сето тоа што му се случувало во неговата долга историја од моментот на издвојувањето од прасловенската јазична заедница и што довело до состојба дека тој денеска заслужува не само квалификација 'словенски', туку и квалификација

'балкански' јазик. Нашата цел е да придонесеме кон одредувањето на местото на македонскиот јазик во словенскиот и во балканскиот јазичен свет. Се разбира дека за таа цел се служиме секојдневно со материјалите што ги обработува дијалектологот, дека географската проекција и интерпретација на географската проекција на тие материјали е нашата примарна задача, дека нашите проучувања претставуваат еден сегмент од богатата проблематика што ја нудат 'јазичите во контакт'.

Нашите истражувања се *ex definitione* конфронтативни. Ги споредуваме состојбите во современите македонски говори со состојбите во соседните српски, бугарски, албански, грчки, влашки говори и се трудиме да определиме што е наследено а што подоцна дојдено и од каде.

Предмет на преземање од еден во друг јазичен код се формалните единици на јазичната структура од разни катови на таа структура: гласови, афиксалните и други „службени“ морфеме, лексеми, морфосинтаксички модели... Сите тие од јазикот А. се преземаат прво во една одредена функција и евентуално подоцна ја внесуваат во јазикот Б. целата своја функционална мрежа. Се случува и единицата *x*, која во јазикот А. има повеќе функции/значења, во една од своите функции да биде идентификувана со единицата *y*, која во јазикот Б. има иста функција / значење, па со текот на времето единицата *y* ги презема и другите функции на единицата *x* – таквиот процес го викаме калкирање. Меѓутоа, сето „ново“ што се презема од јазикот А. во јазикот Б. влегува во нов структурен контекст, воспоставува нови релации со старите наследени елементи на структурата и со тоа автоматски стекнува нов статус, различен од оној што го имало во јазикот А. Токму микроизмените од таков тип придонесуваат дека двата јазика, иако на површината на текстот покажуваат значителни паралели, во својата длабока, функционална структура суштествено се разликуваат.

Идентитетот на еден јазик се дефинира преку инвентарот и функционалната оптовареност на формалните средства со коишто тој ја пренесува информацијата. Јасно е дека интензивна интерференција на два јазика создава нови квалитети без да го уништува нивниот идентитет.

Од она што веќе го реков произлегува дека позајмувањето на формите отвора широка и фасцинантна проблематика на преземање и евентуална модификација на нивните функции. Меѓутоа, процесот на преземање на функциите, меѓу другото и на најапстрактните функции, т.е. на „значењата“, може и мора да се согледа и на друг начин. Како што знаеме, јазикот располага со два типа средства за

пренесување информација: лексичките и граматичките. Типолошката анализа на јазиците на светот покажува дека со граматичките средства се пренесуваат оние содржини кои најмногу придонесуваат кон успехот на чинот на јазичната комуникација. Имено: „граматичкото“ може да се чита и како „регуларно“, т.е. „предвидливо“. Граматичките содржини имаат регуларни експоненти во одредени класи лексеми, граматикализирани семантички категории претставуваат таканаречените граматички категории. Категориите ВРЕМЕ, НАЧИН, ЛИЦЕ, РОД, БРОЈ, ОПРЕДЕЛЕНОСТ граматикализираат содржини кои ни овозможуваат успешна идентификација на настаните за кои станува збор и на нивните протагонисти. Се разбира, таквата идентификација е посебно важна во многукултурната и многујазична средина каде што соговорниците често не го владеат добро јазикот на оној друг. Оттука во балканскиот јазичен свет тенденцијата кон таканаречениот аналитизам, т.е. тенденција граматичките показатели да бидат што потранспарентни и поупадливи, т.е. конкретно да земаат облик на одделни „службени“ зборчиња, како предлози или частици, а не морфолошки (вградени во структурата на збороформата) афикси. Токму тоа е правецот на еволуција на граматичката структура на македонскиот јазик, неговата божемна балканизација односно деславизација. Во пообјективни и поадекватни термини, се работи за „прилагодување кон ареалот“, т.е. кон културната и јазичната средина. Спомнатата веќе типолошка анализа на јазиците на светот во нејзината дијахрона димензија сугерира дека граматичкиот развој се врши по спирала: од аналитички кон синтетички, и – кога синтезата станува неразбирлива – повторно кон аналитички показатели. Темпото и карактерот на тој развој се прагматички мотивирани, зависат од многу надворешни и внатрешни фактори, но нема сомнение дека во многујазичната средина развојот од синтетизмот кон аналитизмот се забрзува.

Во *Испржувачкиот центар за ареална лингвистика* работиме врз два обемни проекти: *Меѓународни лингвистички атласи* и *Географска и функционална карактеристика на морфосинтаксички балканизми*.

Проектот *Меѓународни лингвистички атласи* го наследивме од акад. Б. Видоески. Тој проект беше и една од главните причини за основањето на *Центарот*. Работата врз *Атласите* значи теренска ексцерпција на македонскиот дијалектен материјал, компјутеризација на тој материјал и негова интерпретација на свои и контрола на интерпретација на туѓи карти, подготовка на авторски карти за *ОЛА*, т.е. интерпретација на материјалот од целата словенска јазична територија. Меѓутоа, за нас – покрај овие, делумно рутински, актив-

ности – учеството во изработката на тие *Аџласи* значи пристап до огромна база на податоци соодветно од словенската и европската територија кои ни овозможуваат оцена на позицијата на македонскиот дијалектен комплекс, степенот на неговата автономност, границите, врските со соседните ареали; според познатата констатација јазичната географија е запис на јазичната историја; истовремено, увидот во материјалот што го носат двата *Аџласа* е и шанса да се инвентаризираат многу до сега нерегистрирани појави – резултат на периферната положба на македонскиот дијалектен комплекс на периферија на словенската територија – на периферијата се чуваат архаизмите од една страна, а од другата – никнуваат интерференциски иновации.

Проектот *Географска и функционална карактеристика на морфосинтаксички балканизми* е директно насочен кон она што се наоѓа во центарот на нашето внимание: реконструкција на процесите кои го оддалечувале македонскиот од словенскиот јазичен прототип и го доближувале до соседните несловенски балкански јазици. Работите паралелно врз неколку теми од областа на структурата на вербалниот и номиналниот систем. Со оглед на спецификата на балканската средина за која веќе спомнав порано, се концентрираме врз категоријата 'фактивност' во однос на глаголскиот и врз категоријата 'определеност' во однос на именскиот систем. Подготвивме веќе за поставување *on line* колективен зборник посветен на 'сегашност како лингвистички поим' и работите на формалниот и функционален статус на перифрастичните парадигми со помошните глаголи *esse* и *habere*. Што се однесува до именскиот систем: го завршивме заедничкиот проект со норвешките слависти посветен на структурата на македонската и бугарската именска синтагма и работите врз дистрибуцијата на членот и на други показатели на предметната референција во македонскиот и во другите балкански јазици. За разлика од работата врз *Аџласиите* во која се ангажирани само вработените во ИЦАЛ и проф. М. Марковиќ, одговорен за нашето учество во тој проект на меѓународен план, во работата врз морфосинтаксичките балканизми редовно учествува група колеги од УКИМ и ФОН и од ИМЈ.

Како што се гледа од овој преглед, во центар на нашето внимание е граматичкиот систем на словенските и балканските јазици. Но и организацијата на нивните лексикални системи не остава надвор од нашиот интерес. Лингвистичката славистика – која, впрочем, е релативно млада наука – долго време своите заклучоци во врска со генетските и типолошките врски меѓу словенските јазици ги градела главно врз истражување на фонолошките и морфолошките

појави. Дури во последните децении, делумно поради појавувањето на големите над-национални атласи, делумно поради растечкиот интерес за јазикот како извор на информации за културната историја на неговите носители, се множат студии посветени на ареалната лексикологија во нејзините два главни аспекта: (1) ареали на присуството на одредени лексеми, или дури подлабоко – на одделните корени (што подразбира етимолошки и морфонолошки студии во широки размери) и (2) географска проекција на семантичката деривација на тие корени и лексеми, т.е. нивната значенска еволуција. Посебен важен сегмент во тие истражувања претставува пак анализата на меѓусебните влијанија на одделни јазични кодови, механизми на позајмување и „калкирање“, и сл. Во Македонија најинтересните студии од тој тип ги водеше акад. О. Јашар-Настева на релација: турски > македонски.

Балканот поради неговата милениумска традиција на соживот на јазици од различно потекло и во однос на лексикалните студии претставува вонредно интересен објект на проучување. Тој тип на интерес кај истражувачите го илустрира неодамна одржаниот кај нас симпозиум под наслов *Балканската слика на свејош*; истовремено во Полска се роди идеја за подготовка на еден речник на културните поими и термини карактеристични за Балканот; трае работата на меѓународниот тим кој ја истражува семантиката на основните општествени поими како 'земја', 'народ', 'национален идентитет', 'патриотизам' и сл. – колеги од нашиот *Центар* беа поканети да се вклучат во тој проект со анализа на македонскиот јазичен материјал.

*

Се надевам дека овој краток преглед ја докажува потребата и перспективите на истражувањата што ги водиме во *ИЦАЛ*, како и фактот дека се работи за истражувања водени единствено овде. Ниту една друга лингвистичка установа во Републикава не се занимава со конфронтативна славистика ниту со конфронтативна балканистика.

Моето доста апстрактно излагање ќе го илустрираат и ќе го исполнат со конкретни содржини рефератите на моите млади колеги.

Zuzanna Topolinjska

AREAL LINGUISTICS AS A PATH TO RECONSTRUCTION
OF THE LINGUISTIC AND CULTURAL EVOLUTION

(Summary)

The author defines the concept of 'areal linguistics' in opposition to 'dialectology', 'linguistic geography' and 'languages in contact'. She then presents different projects that she and her colleagues are working on in the Research Center for Areal Linguistics (ICAL), such as (1) *International linguistic atlases: ОБЩЕСЛАВЯНСКИЙ ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АТЛАС* and *Atlas Linguarum Europae*, and (2) *Functional and geographic characteristics of the so-called morpho-syntactic Balkanisms*. She elaborates the importance of the mentioned research as well as other activities of the ICAL (work on the *Bibliography of the Macedonian language* and on the digitalization of the *Archiv of the Macedonian language*) for the reconstruction of the cultural and linguistic history of the Macedonian people.

Марјан Марковиќ

Ареалната лингвистика низ светлината на микросистемите

Во овој текст ќе се обидам да прикажам неколку проблеми од различни нивоа на јазичната структура врз кои како примарна мотивација се наметнува ареалната лингвистика. Микросистемите, особено оние во чие формирање учествувале два или повеќе јазици/идиоми, нудат големи можности за проучување во повеќе правци. Едниот од нив води кон тоа да се утврдат/доуточнат сознанијата за взаемните интерференции на поширок ареал од типот на т.н. Балкански јазичен сојуз, а друг правец може да ни покаже во колкава длабочина се доразвиле наследените јазични карактеристики со цел за полесно прилагодување (од комуникациски аспект) на самите микросистеми. Првите три проблеми кои ќе ги претставам се однесуваат на интерференции во доменот на лексиката и семантиката, а четвртиот – на граматичката интерференција.

1. Балканска сточарска терминологија (супстрат)

Ќе започнам со проблемот на балканската сточарска терминологија пред сè поради тоа што теренското истражување т.е. пополнувањето на прашалниците од Општокарпатскиот дијалектен атлас беше една од првите задачи која пред скоро 17 години ми ја довери мојот ментор, акад. Божидар Видоески. Тука ќе прикажам само неколку лексеми (од обработени 150) кои најсликовито ги покажуваат резултатите од јазичниот контакт на балканскиот ареал. Интересно е тоа што оваа терминологија е застапена на

многу поширок ареал, условно наречен карпатски, пред сè поради миграциите и номадскиот начин на живот на балканските сточари.

'овца со темна боја' ,

Во македонскиот, тоа е *мурџа*, а исто така и во ароманскиот е *murgă*. Овој збор е од балканско потекло. Во албанскиот, *mirk* значи 'темен, црн', а и во романскиот *murg* значи 'темен, црвено-кафеав'. Зборот е од индоевропско потекло, преку грчкиот дојден во латинскиот (*amurca*). На јадранските острови и во Италија, зборовите изведени на оваа основа се употребуваат за означување на талогот од маслиново масло кој е со темно црвена боја. Овој збор има паралели и со латинското *maigo* со значење 'темен'.

'овца или коза без рогови' ,

Во македонскиот го има зборот *шуџа*, а исто и во ароманскиот е *șută*. Овој збор, во рамките на сточарската терминологија е застапен во сите јазици од карпатскиот и балканскиот ареал и затоа постојат повеќе објаснувања за неговата етимологија. За зборот *шуџа* некои сметаат дека е од албанско потекло (во алб. *shutë* – 'животно без рогови') и дека на север го пренеле балканските пастири како што впрочем биле пренесени повеќето сточарски балкански зборови во другите јазици. Некои пак сметаат дека зборот е од словенско потекло, бидејќи префиксот **ко-** во зборот *кошуџа* – 'шумско животно' се среќава само во словенските јазици. Но, зборот *сука*, *suko* = *șuka* а со значење 'коза без рогови' може да се сретне и во алпските предели на Швајцарија. Според тоа, некои научници сметаат дека овој збор му припаѓа на пред-индоевропскиот супстрат.

'животно со мали уши' ,

И во македонскиот и во ароманскиот го има зборот *чула* (*čul'a*). Основата *čul*, со значење 'животно со мали уши' е од балканско потекло. Во јазиците од карпатскиот ареал, овој збор постои со истото значење. Така, во романскиот е *oae ciulă* – 'овца со мали уши', во унгарскиот – *csula*, во чешки – *čulka*, украински и молдавски - *чула*. З. Голомб смета дека овој збор потекнува од словенскиот глагол *чујѝ*, *чути*, поточно од партиципот со -л наставка. Тој јужнословенски збор како заемка го презеле ароманскиот и романскиот јазик, а потоа преку балканските сточари се проширил и во другите јазици.

'неплодна овца',

За означување на овој поим постои ист збор и во македонскиот и во ароманскиот. Тоа е зборот *штира* (м.) и (вл.). Овој збор претставува пастирски термин – балкански и карпатски. Се среќава во повеќето карпатски и балкански јазици. На пример: полски – s(z)tera, s(z)tyga; чешки и словачки – štíra; молдавски – штирэ; српски/хрватски – штиркиња; албански – shtjerrë. Зборот е од индоевропско потекло, т.е. од и-е корен *ster- и е пренесен преку грчкото στειρός кое е сродно со латинското sterilis, којшто денес е интернационален збор (стерилен, стерилна).

Сите овие примери покажуваат дека во рамките на сточарската терминологија повеќето балкански и карпатски јазици имаат заеднички лексички и семантички фонд кој, иако е подложен на различните фонетски и морфолошки закони на одделните јазици, многу јасно ги покажува меѓусебните влијанија и нивните резултати.

Овие влијанија од микросистемите се движеле кон поширок ареал. Така, за интерференција може да стане збор и при динамичен контакт како во случај на особини што ги шири номадско - подвижна популација, и посебно кога станува збор за специфична терминологија.

2. Називи на алишта во словенски и балкански контекст (етимологија, семантика)

Во рамките на македонските дијалекти како дел од најширокосфатениот словенски дијалектен систем (од аспект на ОЛА) интерес побудува етимологијата и семантиката на некои од називите за алишта.

Во македонските говори се сретнуваат повеќе општи називи за алишта: облека, алишта, пл'ачки одело, згорниште, горни рует, горна руба, облекло, горна дрешка, руби, уб'лека, уб'л'ака, халишти, пру'мена рухо, халишта.

Овде ќе ги претставам називите: руба, дрешка и пл'ачки чија семантичка мотивација ги надминува границите на Балканот.

Зборот (горна) *дрешка* е од словенско потекло. Потекнува од праслов. *derti, во ст.сл. drjeti. Се јавуваат неколку превојни основи па така зборовите раздор, одора (во ср-хр) потекнуваат од истиот корен. Во лит. dirit, во лет. drat, а и.е. корен е *der- (симнува кожа).

За зборот *руба* Скок смета дека е балкански турцизам (тур. *uguba*) од италијанско потекло (*robba* – итал. од герм. *gauba*). Во македонскиот, бугарскиот, српскиот се јавува со **о** во **у** (*руба*). Го има и во романските јазици. Во албанскиот се јавува зборот *robe* (одело).

Зборот *пљачки* е балкански збор од грчко потекло во однос на коренот (*plak*), а со словенски суфикс (-ка). Во грч. имаме *πλακωνο*, во нгр. *πιασκα*, во влашкиот *pleashka*, во тур. *plaşka*, во алб. *plaşkë*.

Семантичката нишка, која се однесува на зборовите: *руба*, *дрешка* и *пљачки*, нè доведува до едно значење кое е скоро идентично и во другите индоевр. јазици, а тоа е значењето – плен, грабеж.

Зборот *руба* потекнува од итал. *roba* кое пак потекнува од германскот *gauba* со првобитно значење на плен, грабеж, а исто така и на одело. Во герм. постои и зборот *plunder* што значи крпи, стари алишта, а *plunderung* значи пљачкање, грабење. Во англискиот ги имаме зборовите *plunder* и *robbery* што означуваат грабеж, пљачка, и зборот *robe* што означува фустан. Во далмато-романскиот постои зборот *рубача* кој означува кошула, но исто така и плен.

Зборот *пљачки* во македонските дијалекти означува алишта, облека, роба, а формата *пљачка* означува грабеж. Во алб. *plaşkë* означува товар, багаж.

За зборот *дрешка* погоре спомнав дека потекнува од *deri* што значи дера, симнува кожа. И тука се преплетуваат и двете значења на плен и алишта. Во ср-хр, во некои говори *одора* значи и облека и плен. Во Лика се јавуваат зборовите *izdor* и *odor* со значење на *имои* и *плен*. Во романскиот *odor* значи богатство, скапоцен камен, што укажува на потеклото од плен. Во хрватскиот се сретнуваат зборовите *roderina* (стар фустан) и *degaćina* (грабеж).

Овие вкрстувања на значењата на *плен* и на *облека* може да се објаснат со тоа што во битките меѓу племињата основен дел од пленот била и облеката на поразените. Сето ова ни покажува во колкава мера била идентична семантичката мотивација за именување на алиштата кај повеќето индоевропски народи. Метафоричната семантика се покажува како многу широко поле кое понекогаш во огромна мера ги доближува индоевропските јазици.

3. Називите за лов во словенските дијалекти (културно влијание)

Во овој дел ќе ги прикажеме називите за *лов* кои што се јавуваат на сета словенска територија во рамките на ОЛА (Општо-словенски лингвистички атлас). Од материјалот (со 850 лексеми) произлегуваат 11 основни корени.

Називите за лов во словенските јазици се доста издиференцирани и тие имаат неколку мотивации: задржување на наследениот назив *лов* како во мак., срп., хр. и словен.; пренесување на значењето – како во рускиот (охота); генерализирање на една техника на лов – како во пол., словач. и чеш.

Материјалот нуди многу информации не само за лексичко-зборообразувачката диференцијација на називите за *лов*, туку и покажува одредени културни влијанија во рамките на словенскиот ареал.

– Формите на лексемата **lov* како единствени се среќаваат на целата македонска и останата јужнословенска територија, со исклучок на словенечката каде покрај „лов“ се јавуваат и други лексеми. Интересно е дека оваа лексема се среќава и во лужичкиот (во еден пункт), а во множинската форма **lovu* и во по еден полски и руски пункт.

– Лексемите *polovanje*, *polovačka*, *polovka* потекнуваат од **pole* (< **poljo*) се среќаваат во полскиот, словачкиот, украинскиот и белорускиот. Лексемата **polovanje* се јавува и во дел од украинската и белоруската територија. Интересно е дека на другите територии и во ниту еден руски пункт не се сретнуваат лексеми од коренот **pol-* со значење 'лов'.

– Третата лексема што се јавува на поголема територија е **охота*. Оваа лексема во нејзиното основно значење 'желба, намера, наклоност' е позната на поголем словенски ареал. Во рускиот, украинскиот и белорускиот покрај тоа значење, лексемата **охота* го има и значењето 'забава на благородничките слоеви', што всушност може да се поврзе со значењето 'лов', бидејќи една од тие забави бил и ловот. Формата **охота* со значење 'лов' целосно ја покрива руската територија и делови од белоруската и украинската.

– Лексемите од коренот **strěl-* се среќаваат само во 2 пункта во Чешка и Украина и повторно се доведува во врска со само еден начин на изведување на ловот (со оружје).

– Лексемите изведени од коренот **gon-* се среќаваат на целата чешка територија (најзастапена е формата *гонба*), потоа во неколку пункта од полската (гранични со чешката) и во 1 лужички пункт. Овде повторно се работи за генерализирање на една техника

на лов, која пред сè се изведува со гонење на дивеч (со помош на кучиња или соколи). Етимологијата е позната (*gnati - *goniti).

За означување на 'лов' се јавуваат и неколку лексеми од несловенско потекло. *jage-*, *vadas*, *saccia*, кои се простираат на словенечката, лужичката и на кашупската и прибалтичката полска територија, каде што било многу силно германското културно влијание. Истото се однесува и на унгарското културно влијание кое било силно во југоисточниот дел на Украина и во двата словачки пункта кои се наоѓаат во Унгарија.

Сето ова покажува дека ловот како дејност е дел од локалната културна традиција на словенските народи. Тоа го покажуваат и острите граници на ареалите коишто се совпаѓаат со некогашните културни влијанија на одделни држави.

4. Македонски-аромански охридски паралели (непосреден контакт – резултати)

Во овој дел ќе ги прикажам најинтересните јазични карактеристики кои се резултат на интензивниот контакт на македонскиот, ароманскиот и делумно албанскиот во рамките на еден помал ареал (микросистем) каков што претставува охридско-струшкиот регион.

Меѓусебната интерференција на ароманскиот и македонскиот охридски говор оставила длабоки траги врз нивните системи. Во центарот на вниманието се наоѓа функционирањето на граматичкиот систем и преку одделните граматички категории се истражува обемот на граматикализираната информација и показателите на таа информација на морфолошко и на синтаксичко ниво.

Со тој пристап, појасно се истакнуваат паралелите и разликите меѓу овие говори и се добива поширока слика за процесите типични за Балканската јазична заедница.

Во рамките на сегменталната фонологија и на прозодијата, посебно внимание им е посветено на процесите коишто покажуваат големи паралели во однос на периферните македонски говори. Посебно привлекуваат внимание фонолошките процеси кои директно ги засегнуваат односите меѓу фонолошката и морфолошката структура на говорот. Тука се покажува како фонолошката еволуција на говорот влијае врз мрежата морфонолошки опозиции и, следствено, врз системот на показатели на граматичките морфолошки категории.

- Еден од тие паралелизми е постоењето на „темниот“ вокал *ǎ* кој се јавува и во албанскиот и во ароманскиот и тоа во ситуации слични како во мак. охр. говор (на пр. по назали)
- Паралелизам во однос на монофтонгизацијата на дифтонзите покрај ароманскиот и македонскиот охридски, може да се забележи и во албанските дијалекти. Интересен е и паралелизмот меѓу сите три система во однос на дифтоншката секвенца со втор член **и**:

<i>мак.</i>	<i>аром.</i>	<i>алб.</i>
лебој	pur'taj	dhaǐ
стреј	treǐ	traǐ

– Во рамките на консонантскиот систем вреди да се спомене фонемата /s/ која често се јавува во примери од типот : esero, бенсин, одсади, молсит,... – во македонскиот охридски; buzǎ, zua, zaci, rǎnz, rǎz, – во ароманскиот охридски; ханхѐ, хихѐ, пхѐнѐс – во албанскиот, тука би сакал да наведам еден паралелизам меѓу македонскиот и ароманскиот охридски, а тоа е алтернацијата меѓу **г** и **с** пред предни вокали (најчесто при образување на множина кај именките).

Примери:

<i>аром.</i>	<i>мак.</i>		
ču'magǎ	ču'maz	белег	белеси
peg	pez	нога	nose

Паралелизам меѓу македонскиот и ароманскиот охридски може да се забележи и кај консонантските групи во финална позиција: **-ск**, **-шт**, а исто така и преминот на **-шт** во **-шч**.

Примери:

<i>аром.</i>			<i>мак.</i>	
<i>варијанѝа</i>				
ku'nosk (1 л.)	ku'nošt (2 л.)	ku'nošč	уште	ушче
munt'resk(1 л.)	munt'rešt (2 л.)	munt'rešč	сфешта	сфешча
a'nost (едн.)	anošt (мн.)	a'nošč	нешто	нешчо
a'ist (едн.)	a'išt (мн.)	a'išč	пришт	пришч

На тој тип процеси се надоврзува и морфолошкиот сегмент во овој контактен микросистем покажувајќи, на пр., нова серија

функционални дистинкции настанати на границата меѓу морфолошката основа на именката и постпозитивниот член, и сл.

Посебно интересни се механизмите на изразување на директен и индиректен објект (меѓу другото употребата на предлозите *a* и *ri*) и на широкосфатената посесивност.

Настојувањата за доближување до еден заеднички модел за овозможување на полесна и непречена комуникација биле најсилни кај оние јазични црти и категории кои биле во извесна мерка најоддалечени или сосема различни. И ароманскиот и македонскиот охридски говор се приспособувале еден кон друг притоа користејќи ги сите расположиви јазични средства и тоа не само од својот јазик. Така на пример, ароманскиот охридски ги елиминирал падежните наставки за генитив / датив и со тоа многу се доближил до аналитичката дефлекција каква што е во македонскиот.

Глаголскиот систем е најдинамичен и најразграден дел од граматичкиот систем на овие микросистеми. Покрај тоа, токму тука најдобро можат да се здогледаат патиштата на двонасочната ароманско-македонска интерференција.

Најголемо внимание привлекува начинот на кој, под македонско влијание, ароманскиот систем ја пренесува информацијата за глаголскиот вид, и како, под албанско влијание, во ароманскиот систем се појавуваат нукулци на категоријата адмиративност и прекажаност.

Исто така, и за сложените минати времиња од денешен аспект можеме да зборуваме за еден скоро заеднички албанско-ароманско-македонски модел. Ароманскиот охридски говор, користејќи ги своите и преземените албански јазични средства создал таков модел, а македонскиот охридски, од друга страна, преземајќи ги конструкциите со *имам* и *сум*, ги пополнил празнините во својот глаголски временски систем. Како карактеристични можеме да ги земеме и адмиративните конструкции кои ароманскиот ги презел од албанскиот, а ги вклопил во македонскиот систем. Исто така, големи доближувања постојат и кај модалните категории; имено, тука спаѓаат и конструкциите со *ќе* како структурен балканизам, потоа субјунктивот и кондиционалот, од кои последниов е доведен до потполна идентичност, иако во ароманскиот постоеле посебни конструкции и за презент и за минатите времиња во однос на овој начин. Големо доближување на двата система гледаме и кај непредикативните категории: губењето на инфинитивот (како општобалканска црта), замената на глаголскиот прилог со глаголска именка, и идентичната употреба на глаголската именка во одредени карактеристични конструкции. Секако дека најголем проблем во постигнувањето на

приближен заеднички модел во глаголскиот систем претставувало различното поимање на категоријата вид во македонскиот (како словенски) и ароманскиот (како романски). Но и тука двата говора настојувале што повеќе да се доближат. Како резултат на тоа може да го видиме блокирањето на образување на аорист од несвршени глаголи во македонскиот, па така сега слободно може да се рече дека постои слично сфаќање на опозицијата несвршеност-свршеност во однос на опозицијата имперфект-аорист. Така во македонскиот и во ароманскиот охридски се формира сличен систем: несвршени глаголи-имперфект, свршени глаголи-аорист, односно несвршеност (дуративност)-имперфект, свршеност (моментност) -аорист. Што се однесува до категоријата вид кај сложените минати времиња, се обидовме да укажеме дека меѓу конструкциите со **имам** и **сум** постои и видска разлика. Конструкциите со **сум** во македонскиот охридски редовно се сврзуваат со партицип од свршени глаголи, а исто така и во ароманскиот имаат само свршено значење. Тоа го покажува фактот дека конструкциите со **имам** можат да се здобијат со определба за времетраење на дејството (*имам ручано ӣри саа̄ӣи/ам ма̄ката̄ тре̄ј са̄ћа̄с*), додека конструкциите со **сум** и во македонскиот и во ароманскиот охридски говор не допуштаат сврзување со таква определба (не е можна конструкцијата од типот – *Ручан сум ӣри саа̄ӣи/Еск ма̄ка̄т тре̄ј са̄ћа̄с*). Сето ова покажува дека интерференцијата меѓу македонскиот и ароманскиот охридски говор била многу силна и навлегла многу длабоко во структурата на овие говори. Со тоа всушност се покажува големината на потребата за заедничко поимање на светот кое произлегува од потребата за полесна меѓусебна комуникација.

Сето ова ни кажува колку значаен фактор е прагматичката мотивација за доближување на граматичките категории и преземање на функциите на одделни форми во рамките на вакви „балкански“ микросистеми. Но исто така, преку анализата на јазичните структури на микросистемите може да се донесат заклучоци и/или да се доуточнат одредени сознанија аплицирани не само на ареалот на т.н. Балканска јазична заедница, туку и пошироко (во други контактни ареали).

Заклучок

Сумирајќи ги сите четири дела од овој текст може да се каже дека во рамките на ареалната лингвистика функционираат повеќе фактори, пред сè парагматички и семантички импулси, кои влијаат

на граматичко-структурното ниво. Видовме како на пр. динамичниот контакт придонел одредена балканска терминологија (сточарската) да зафати голем ареал од карпатскиот регион, потоа како една наследена семантичка мотивација од поширок индоевропски фон (алишта=плен) се наметнала и врз називите за алишта во македонските говори, потоа како културните влијанија на одредени држави/општества се наметнале врз називите за лов во словенските дијалекти, и на крајот како повеќевековниот и повеќејазичен контакт во рамките на микросистемите влијае врз промена на јазичната структурата на идиомите и тоа во правец на интензивирање на аналитизмот, а со главна цел олеснување на комуникацијата и заедничко разбирање на светот.

Користена литература

Балканская филологија, отв. редактор А. В. Десницкая, Ленинград **1970**.

Видоески Божидар, *Југозападниите македонски дијалекти со посебен осврт на бишолскиот говорно подрачје*, посебен отпечаток, МАНУ, Скопје **1988**.

Видоески Божидар, *Македонските дијалекти во Албанија*, Литературен збор, год. XXXII, Скопје **1985**.

Видоески Божидар, *Меѓујазичниот контекст (на дијалектно рамниште) како фактор за дијалектна диференцијација на македонскиот јазик*, Реферати на македонските слависти за XI меѓународен славистички конгрес во Братислава, посебен отпечаток, Скопје **1993**.

Видоески Божидар, *Местото на охридскиот говор во западното наречје*, Предавања на XVII семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид, 3–24 VII 1984, Скопје **1985**.

Видоески Божидар, *Охридско-стирушкиот говор*, Прилози IX 1, МАНУ, Скопје **1984**.

Видоески Божидар, *Тенденции во развојот на македонскиот дијалектен јазик во XIX и XX век*, Прилози II 1–2, МАНУ, Скопје **1977**.

Weigand Gustav, *Die Aromunen I, II*, Leipzig **1895**.

Weinreich Uriel, *Languages in Contact*, Mouton, The Hague **1970**.

Galton Herbert, *The main functions of the Slavic verbal Aspect*, МАНУ, Скопје **1976**.

- Галтон Херберт**, *Крајка теорија за македонскиот глаголски вид*, Прилози V 1–2, МАНУ, Скопје **1974**.
- Георгиев В.**, *К војросу о балканском языковом союзе*, Новое в лингвистике, выпуск VI, Москва **1972**.
- Голомб Збигњев**, *За „механизмот“ на словенско-романскиот односи на Балканскиот полуостров*, Македонски јазик, год. XXI, Скопје **1970**.
- Голомб Збигњев**, *Значењето на македонскиот јазик за балканистичкиот сџудии*, Пристапни предавања на новите членови на МАНУ, Скопје **1974**.
- Gołąb Zbigniew**, *Szkic dialektu Arumunów macedońskich*, Prace językoznawcze 4, Kraków **1961**.
- Gołąb Zbigniew**, *The Arumanian dialect of Kruševo in SRMacedonia SFR Yugoslavia*, МАНУ, Скопје **1984**.
- Демирај Шабан**, *Балканска лингвистика*, Скопје **1994**.
- Ianachieschi-Vlahu Iancu**, *Gramatica armaneasca*, Crushuva **1993**.
- Илиевски Хр. Петар**, *Балканолошки лингвистички сџудии*, Скопје **1988**.
- Јашар-Настева Оливера**, *Македонскиот јазик и другиот балкански јазици*, Предавања на IV семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид **1971**.
- Јашар-Настева Оливера**, *Месито на македонскиот јазик во Балканската јазична заедница*, Предавања на XXII семинар за македонски јазик, литература и култура, Охрид **1989**.
- Koneski B., Vidoeski B., Jasar-Nasteva O.**, *Distribution des Balkanismes en Macédonien*, Actes du premier congrès international des études Balkaniques et sud-est européennes, VI, Académie Bulgare des Sciences, Sofia **1968**.
- Конески Блаже**, *Грамајика на македонскиот јазик*, Култура, Скопје **1981**.
- Конески Блаже**, *Историја на македонскиот јазик*, Култура, Скопје **1982**.
- Корончевски Анђеј**, *Македонската консџрукција имам+participium praeteriti како балканизам*, Македонски јазик, год XXX, Скопје **1979**.
- Kravar Milivoj**, *Pitanja glagolskog vida u latinskom jeziku*, Živa antika 6, Скопје **1980**.
- Mioara Avram**, *Gramatica pentru toți*, Bucuresti **1986**.
- Настев Божидар**, *Аромански сџудии*, Огледало, Скопје **1988**.
- Parahagi Tache**, *Dicționarul dialectului aroman*, Bucuresti **1974**.

- Topolińska Zuzanna**, *Zarys gramatyki języka macedońskiego*, Instytut Filologii Słowiańskiej, Krakow, **1995**.
- Тополињска Зузана**, *За прагмајичнајта и семантичната мотивација на морфосинтаксички балканизми*, Прилози XVI, МАНУ, Скопје **1992**.
- Trifunovski Jovan**, *Die Arumunen in Mazedonien*, Balcanica II, Beograd **1971**.
- Трпкоски Вангел – Трпку**, *Власијте на Балканот*, РО Напредок, Тетово, Скопје **1986**.
- Fiedler Wilfried, Bucholz Oda**, *Albanische Gramatik*, Leipzig **1987**.
- Fiedler Wilfried**, *Das aromunische Verbalsystem in balkanologischer Sicht*, Beitrage zur rumanischen Philologie, Berlin **1968**.
- Fiedler Wilfried**, *Zu einigen problemen des admirativs in den Balkansprachen*, Actes du premier congrès international des études Balkaniques et sud-est européennes, VI, Académie Bulgare des Sciences, Sofia **1968**.
- Фридман А. Виктор**, *Адмирајивото во балканските јазици: категоризија преку употреба*, Македонски јазик XXXI, Скопје **1980**.
- Фридман Виктор**, Граматикализацијата на балканизмите во македонскиот јазик *Македонски јазик*, бр. 51–52, **2000–2001**. 31-38.
- Friedman A. Victor**, *Gramatical Categories and a Comparative Balcan Grammar*, Ziele und Wege der Balkanlinguistik, Band 8, Berlin **1983**.
- Friedman A. Victor**, *A newly discovered gramatical form in the Arumanian dialect of Beala de Sus*, The Newsletter of the Society Farsarotul, Volume X, Issue 2, Trumbull CT, **1996**.
- Friedman A. Victor**, *Surprise! Surprise! Arumanian has had an Admirative!*, Indiana Slavic Studies, vol. 7, pp. 79–89, **1994**.
- Friedman A. Victor**, *The Gramatical Categories of the Macedonian Indicative*, Slavica Publishers, Inc., Columbus, Ohio **1977**.
- Friedman A. Victor**, *The Pluperfect in Albanian and Macedonian*, Folia Slavica, vol. 4, 2–3, **1981**.
- Capidan Theodor**, *Aromâni, Dialectul aromân*, Academia romanâ, București **1932**.
- Caragiu–Marioteanu Matilda**, *Fono-morfologie aromânâ*, Academia romanâ, București **1968**.
- Comrie Bernard**, *Aspect*, Cambridge **1976**.
- Cristo-Loveanu Elie**, *The Romanian Language*, Columbia University, **1962**.
- Черняк А. Б.**, *Арумунскиот јазик*, Основы балканского языкознания, Ленинград **1990**.
- Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika**, P. Skok, Zagreb, 1971.
- Słownik etymologiczny języka polskiego**, A. Bruckner, Warszawa, 1957.

Български етимологичен речник, Българска Академия на науките, София, 1971.

Słownik etymologiczny języka polskiego, Franciszek Sławski, Krakow, 1958.

Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum, Franz Von Miklosich, Wien, 1865.

Этимологический словарь русского языка, М. Фасмер, Москва, 1986.

Marjan Marković

AREAL LINGUISTICS IN LIGHT OF MICROSYSTEMS

(Summary)

In this text I attempt to adduce several problems on various levels of linguistic structure for which areal linguistics supplies the primary motivation. Microsystems, especially those in the formation of which two or more languages/dialects have participated, offer significant possibilities for various directions of research. One of these directions gives added confirmation or precision to the understanding of mutual interferences in a broader area such as that of the so-called Balkan Linguistic League, while another direction demonstrates the extent to which inherited linguistic features were developed with the goal of bringing the relevant microsystems into congruence for greater ease of communication. The first three problems that I present relate to interference in the domain of the lexicon, while the fourth relates to grammatical interference.

Ангелина Панчевска

Обработка на општословенскиот материјал во термини на лингвистичката географија: ЗАМЕНКИ

Во процесот на создавање на текстот важна улога играат заменките. Тие претставуваат мала и затворена класа на зборови која во однос на функциите што ги исполнуваат нејзините членови може да биде поделена на неколку подгрупи: *лични, йоказни, йприсвојни, йпрашални* и др. Имаат многу поопшти значења од останатите зборовни групи и некои функции што останатите ги немаат. Заменските лексеми служат и за таква организација на текстот со која би се избегнало повторувањето на некои јазични елементи, така што покрај семантичката и граматичката функција имаат и прагматичка и естетска, стилистичка функција. На некој начин тие претставуваат координатори на текстот, упатуваат на нешто, нешто доопределуваат, и не само во текстот туку пред сè во реалниот простор. Значи, една од примарните карактеристики на заменките е тие да бидат организатори на конкретизацијата на јазикот – дискурсот. Елементите битни за дискурсот – тој што го создава текстот, тој што го восприема текстот, времето и просторот, или познатата шема ЈАС – ТИ – СЕГА – ТУКА, се реализираат секогаш во определена конситуација формирајќи нова мрежа на односи регулирана токму од заменките.

Кога се зборува за заменките, посебно за личните, треба да се спомне и т.н. категорија на животност. Според антропоцентричната теорија се изделува „сè што е човек и сè што не е човек“, а човекот се наоѓа на врвот на таа пирамида. Човекот претставува свесно суштество, способно да комуницира преку јазикот и токму преку него ја

изразува таа свесност за себе¹. Во продолжение е претставена хиерархијата на животност според американскиот лингвист Silverstein (преземено од Mindak, 1990: 32):

+ти	-ти				
	+јас	-јас			
		+лично име	-лично име		
			+лично	-лично	
				+живо	-живо

Како што може да се забележи, на врвот на оваа пирамида се наоѓаат токму личните заменки за прво и второ лице еднина.

Во минатото сфаќањето на заменките се движело во насоката дека тие заменуваат нешто, некои други класи на зборови (именки, имиња...). Значи тие стојат на местото од нешто друго, односно на други класи на зборови. И самото нивно име – *заменки* (*pronouns, pronotina, местоимение*), упатува на тоа како тие се сфаќале првенствено – стојат на местото на имињата. Тоа претставува застарено и веќе надминато сфаќање и дефинирање на заменките.² Сепак се среќаваат и малку поинакви дефиниции, како на пример кај Fokker, Smolikowska³, дека со заменките се покажува нешто, се посочува нешто. Во овој контекст би сакала да го спомнам сфаќањето на Блаже Конески за заменките, изразено во неговата *Граматиика*, кое отскокнува од типичните сфаќања за тоа време што претходно беа споманти: „Оваа група ја чинат неколку зборови, но затоа тие се од

¹ “Do licznych przejawów antropocentryzmu należy dzielenie funkcjonujących w rzeczywistości ekstralingwistycznej bytów na te, które są “takie same (podobne) jak ja-człowiek”, i takie które są “ode mnie-człowieka różne” (Mindak, 1990: 30)

² “A term used in the GRAMMATICAL classification of WORDS, referring to the CLOSED sets of ITEMS which can be used to substitute for a NOUN PHRASE (or single noun)” (Crystal, 1980 : 287); “...riječ koja se upotrebljava u zamjenu za imenicu; riječ koja se umjesto ličnog imena ili imenice, pridjeva i brojeva, a i zamjenice, ili riječ koja upućuje na lice, predmet, ideju itd. označenu imenicom; vrsta riječ koje pokazuju predmete (ili njihova svojstva), koje o njima pitaju ili ih poopćuju, ali koje ih ne imenuju...Zamjениčke riječi nisu pravi nazivi, one su samo zamjene za nazive...To su riječi kojih se značenje objašnjava tek iz situacije...Zamjenice su u jezicima sekundarni elementi, riječi-zamene...” (Simeon, 1969: 750).

³ “A number of them are indicating words or shifters as opposed to ordinary or referring words, e.g. **ja** ‘I’, **ty** ‘you’, **ten** ‘this’, **tam** ‘there’. The general meaning of a shifter cannot be defined without reference to the message. That means, they differ from other words insofar as the reality referred to by the speaker shifts according to the persons of speaker and listener and the speech situation” (Fokker, Smolikowska, 1971: 13).

големо значење во системот на јазикот. Нивната служба е да укажуваат на лицата и на предметите, или директно да ги посочуваат. Затоа и се подлага на критика старото граматичко сфаќање, изразено и во самиот назив на оваа зборовна група, дека тие ги заменуваат именките, придавките и сл. И навистина, кога ќе речеме **јас работам**, тешко можеме да изнајдеме кој збор е тука заменет, бидејќи ни еден не можеме да го вратиме на тоа место. Всушност со **јас** се посочува само говорителот“ (Конески, 1967: 330).

Во рамките на проектот *Општословенски лингвистички атилас* започнуваме со изработка на морфолошка серија томови. Првиот том, кој го подготвува македонската комисија, е посветен токму на проблематиката на заменките, заменските системи во словенските јазици. Не случајно нашата комисија ја одбра токму оваа проблематика, бидејќи од сите номинални системи во македонскиот јазик токму во заменскиот има најмногу остатоци од морфолошката падежна парадигма. Списокот прашања ги опфаќа личните заменки (прво, второ и трето лице, како и повратната замена), присвојните заменки, показните, прашалните и одречните заменки.

Од комисиите на сите словенски јазици добиен е материјал кој претставува одговор на прашањата посветени на заменките. Врз основа на тој материјал се спроведува анализа за тоа како одел развојот на заменските системи во секој од говорите претставени во Атласот, а појдовната точка е хипотезата што ја прифаќаме за состојбите во прасловенскиот јазик. Прашањата се од морфолошки карактер, но врз основа на материјалите може да се спроведуваат и друг тип на анализи. Од вака собраниот материјал се стекнува комплетна слика за состојбата во современите словенски дијалекти по одредено прашање. Во таа смисла може да се согледа и местото на македонскиот јазик во словенски рамки, во конкретна ситуација во поглед на заменските системи.

Впечатокот што се добива од досегашните проучувања е дека во македонскиот јазик наследените лексички елементи од прасловенскиот се прилагодиле кон граматичките решенија кои одбегнуваат од прототипниот прасловенски модел. Имено, во современиот македонски падежот од морфолошка станал морфосинтаксичка категорија. Ваквата промена се случила под влијание на балканската јазична средина. Македонскиот јазик од една страна (генетски) е словенски, а од друга страна (типолошки) тој е балкански.

За илустрација ќе претставиме еден обработен материјал, т.е. едно прашање од морфолошкиот том посветен на заменките. Рабо-

тата врз една карта почнува така што врз основа на дадениот материјал се изработува легенда. Се разбира, не е можно во легендата да се претстави комплетната диференцијација на формите добиени од околу 850 населени пунктови расфрлени врз словенската територија. Потребно е да се апстрахира од информацијата нерелевантна за претставуваниот проблем. Во нашиот случај се апстрахираме од фонетската диференцијација, а на фонолошко ниво прикажуваме само појави кои одбегнуваат од регуларниот развој карактеристичен за дадениот говор. Значи, во легендата се внесуваат генерализирани морфолошки форми на словенските заменки. Во досегашното искуство на ОЛА стекнато врз работата на фонетските и лексичките томови за изразување на одредени појави се употребуваат знаци – фигури (крукчиња, квадратчиња, триаголници и сл.), а како помошни средства се користат шрафировки и изоглоси, и во одредени случаи т.н. фон. Во овој том со оглед на карактерот на материјалот ние се одлучивме првенствено за употреба на шрафировки и изоглоси, а за изразување на некои поединечни ситуации употребуваме одредени знаци. Авторот на секоја карта пишува и коментар во кој се изнесуваат главните заклучоци и некои посебности, некој дополнителен коментар за нешто што не може да се „прочита“ од самата карта.

На оваа карта е претставена акцентогената акузативна форма на личната заменка за прво лице еднина. Под акцентогена форма подразбираме форма која може на прозодиски план самостојно да функционира и да прифати врз себе акцент.

Типовите на основи што се застапени на словенскиот ареал се претставени со различни видови шрафировки. Во легендата се наредени според фреквенцијата – она што е најзастапено стои најгоре и е претставено со хоризонтална шрафировка. Како што се оди надолу во легендата се гледаат останатите типови на основи, а на самата карта соодветната шрафировка ги дава ареалите на застапеност. Знакчиња се употребени кога има некоја појава застапена само во помал број пунктови. Фонот го употребуваме за да се покаже ареалот каде што има *casus generalis*.

Прасловенската акузативна форма од личната заменка за 1 лице била *mę*, меѓутоа на поголем дел од словенската територија на местото на акузативната рано е навлезена старата генитивна форма и тоа во двете нејзини варијанти: *mene*, кое се среќава на југ (Словенија, Хрватска, Босна и Херцеговина, Србија, Црна Гора, Македонија и Бугарија) и исток (Украина, Белорусија и делови од Русија). Покрај

мене, се среќава и *тѣне*, форма зачувана на територијата на севернословенските говори.

Оваа измена, од акузатив (A) во генитив (G), има јасна семантичка мотивација бидејќи станува збор за лица, а личните заменки се однесуваат на лица, и како и во други случаи има израмнување на A = G – синкретизам во словенската деклинација⁴.

На поголем дел од источнословенската територија (Русија) дошло до контаминација на *мене* и *те*, овој ареал е претставен со коса шрафировка.

На централнословачката територија дошло до контаминација на *тѣне* и *те* и тој ареал на картата е претставен со вертикална испрекината шрафировка⁵.

На западнословенската територија (Полска и Лужице) фонолошкиот развој ($m' > m\acute{n}$ пред ϵ и/или пред ϵ) во многу случаи оневозможува спроведување јасна граница меѓу старото *те* и секундарното *тѣне*. На картата претпоставената територија на *тѣне* е внесена со шрафировка, а со фигури се означени пунктовите каде се регистрирани форми кои би можеле да потекнуваат од *те* или од *тѣ*.

Во источниот дел на јужнословенската територија (Македонија и Бугарија) имаме работа со формата *мене* во функција на т.н. *casus generalis*, редулицирано со клитиката *те*. Присуството на *casus generalis* кој претставува една општа форма што се употребува за сите т.н. зависни падежи, е сигнализирани со фон, додека редулицијата со клитиката е означена со значе – црно кружче. Во одредени пунктови на бугарска територија (и во 2 други пункта – еден српски и еден хрватски) се среќава и скратената форма со нулта наставка - *мен*. Во еден пункт на македонска територија – 113 – регистриран е предлошки акузатив со предлогот *на*.

Во неколку пункта (Бугарија и Македонија) се јавува партикулата *-ка*. На картата тоа е сигнализирани со црно правоаголничко.

Според она што беше претставено погоре може да се заклучи дека голем дел од денешните акузативни форми на личната заменка

⁴ "W językach zachodniosłowiańskich i zachodnich dialektach ukraińskich drogą analogii weszły do gen. sg. formy acc. sg. zaimków osobowych i zwrotnego. Niewątpliwie było to wynikiem tego, że zaimki 'ja' i 'ty' odnoszą się przede wszystkim do osób. Wprowadzono tu więc formy gen.-acc. sg. na wzór rzeczowników męskich, z tym że punktem wyjścia były tu formy acc." (Stieber, 1979: 138)

⁵ "Jak jednak tłumaczyć -a w rosyjskich formach gen.-acc. *меня, тѣбя, себя* i w słowackich *mňa, teba, seba*. Zaszła tu chyba kontaminacja form dawnych acc.sg. *mja (ma), ja, ...* i dawnych form gen. sg. *мене, тебе, себе*." (Stieber, 1979: 139)

за прво лице еднина не се наследници на старата акузативна форма туку на генитивната, а дел од нив се добиени по пат на контаминација на генитивната и акузативната форма.

Во однос на македонските говори може да се заклучи дека се употребуваат форми на т.н. *casus generalis* кој претставува наследена генитивна форма.

Користена литература:

Конески Блаже, *Грама̀тика на македонскиот лиѝераѝурен јазик*, Култура, Скопје, 1967.

Crystal David, *A First Dictionary of Linguistics and Phonetics*, Andre Deutsch, Cambridge, 1980.

Fokker A. A., Smolikowska E., *Anatomy of a Word-Class, A Chapter of Polish Grammar*, Mouton, The Hague – Paris, PWN Warszawa, 1971.

Mindak Jolanta, *Językowa kategoria żywotności w polszczyźnie i słowiańszczyźnie na tle innych języków świata, Próba ujęcia typologicznego*, Ossolineum, Wrocław–Warszawa–Kraków, 1990.

Simeon Rikard, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1969.

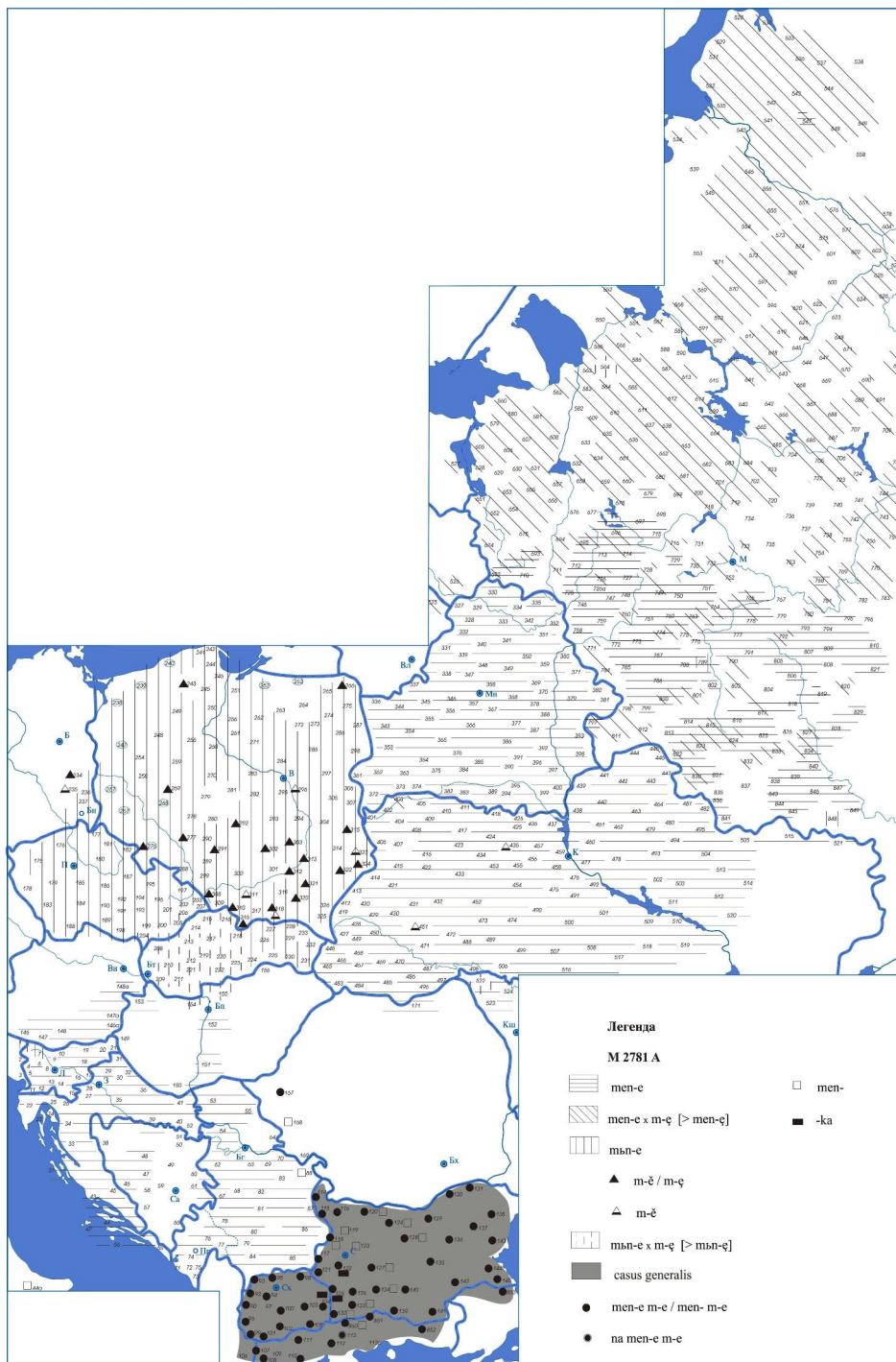
Stieber Zdzisław, *Zarys gramatyki porównawczej języków słowiańskich*, PWN, Warszawa, 1979.

Angelina Pančevska

ELABORATION OF THE COMMON SLAVIC MATERIAL IN TERMS OF LINGUISTIC GEOGRAPHY: PRONOUNS

(Summary)

This paper can be divided into two parts. The first part deals with common remarks on the understanding of the pronouns. The second part illustrates the project entitled *The Slavic Linguistic Atlas (OLA)*, and particularly the work upon the latest volume dedicated to the pronouns.

Соња Миленковска

Европскиот лингвистички атлас – слика на културната и јазичната диференцијација на европскиот простор

Централниот дел на балканскиот простор на којшто егзистира македонскиот јазик може да се оквалификува како словенска јазично-културна периферија, од друга страна, тоа значи отвореност и непосреден контакт со балкански јазично-културни средини од несловенско потекло. Оваа интеракција на македонскиот јазик со другите несловенски балкански јазици (грчки, албански, аромански) низ историјата довело до негово постепено преминување од синтетички јужнословенски во аналитички балкански јазик. Богат извор на информации за тоа нуди македонскиот дијалектен материјал. За потребите на Европскиот лингвистички атлас особено е важен македонскиот лексички дијалектен материјал со чија ексцерпција, лингвистичка интерпретација и картографска проекција во рамките на овој атлас се добива јасна слика за местото на македонскиот јазик и култура како во словенскиот и балканскиот, така и во европскиот јазичен и културен свет.

Инаку, Европскиот лингвистички атлас претставува прв континентален лингвистички атлас чиешто издавање било поттикнато од комплексната јазична ситуација во Европа. Комплексноста се состои во егзистенцијата на 6 фамилии на јазици на оваа територија, а во нивни рамки и егзистирањето на 22 јазични групи коишто содржат 90 јазици и индивидуални дијалекти. Сите тие понудиле хетероген материјал којшто бил собиран од околу 2630 локации или пунктови од Исланд до Уралските Планини.

Меѓутоа, како што вели Тополињска во рецензијата на првото издание на ЕЛА (Topolińska, 1985: 373): „ЕЛА не е проект на компаративната лингвистика, туку е, пред сè, студија за типологијата на лингвистичката еволуција насочена кон реконструкција повеќе на

културната, отколку на лингвистичката диференцијација и стратификација на европската територија“.

Во овој атлас Македонија учествува со 7 пунктови од каде што е ексерпиран дијалектен материјал според Прашалникот на ЕЛА. Задачата на претставниците на Македонската национална комисија на Редовните годишни состаноци на ЕЛА е да врши проверка на лингвистичката интерпретација и на техничката апликација на македонскиот материјал, но и да разменува искуства со другите национални комисии во поглед на новите трендови на компјутерско картографирање на севкупниот материјал.

Картите во томовите на ЕЛА се од лексичко-семантички тип. Материјалот којшто го претставуваат се однесува на различни семантички полиња: растенија, животни, природни појави, семејни врски, телото и неговите сетила итн. За да биде успешна една карта важно е објектот доследно да биде идентификуван преку називите што се третираат на картата. Тоа не е проблем доколку станува збор за единствени објекти на нашето доживување како што се: сонце, месечина, виножито, итн., меѓутоа проблемот настапува кај објекти како: облак, река, ветер, итн. На пр. во словенскиот материјал се среќаваат различни називи за ‘облак’, бидејќи дел од западните и источните словенски култури разликуваат дождовен темен облак од бел облак без дожд. Тоа не значи дека јужнословенските култури не ги разликуваат тие облаци, но едноставно имаат само еден назив за сите видови на облаци. Понатаму, на пр. има културни средини каде што за помали теченија на вода има називи за ‘поток’, а за поголеми називи за ‘река’, додека во други културни средини каде што нема поголеми теченија од поток тие ги идентификуваат со називи за ‘река’.

Принципот според кој се третира лексичкиот материјал ги дели картите на ЕЛА на ономазиолошки и мотивациони. Ономазиолошките карти ги претставуваат географските ареали на одделните називи за еден ист објект од различни пунктови на истражуваната територија (на пр. *бреза*, *brzoza*, *birch*), додека мотивационите карти ја покажуваат семантичката основа врз која на третираните објекти им се дадени одделните називи (на пр. од „невеста“ *невесџулка*). За нив, во гореспомнатата рецензија, Тополињска вели (Topolińska, 1985: 375): „мотивационите карти се студии од областа на дијахрониската лексичка семантика“, и во нив: „објект на картографското претставување е лингвистичкото, лексичкото значење апстрахирано од лингвистичката форма“. Тие се воедно и: „културолошки студии кои ја покажуваат културната стратификација на називите“. Мотивационите карти се сметаат и за иновација во областа на лингвистичката

географија, но и за модерна форма на интерпретација на лексичкиот материјал, со што ЕЛА добива своја оригиналност.

Ономазиолошките карти имаат пред сè етимолошки карактер и целта им е преку одредени симболи да ги илустрираат сите линии на лингвистичка деривација утврдена во материјалот. Врз база на тој принцип е направена и класификацијата во легендите.

Како пример за овој тип на карти издвоив неколку од веќе објавените томови на ЕЛА. Меѓу нив е картата која се однесува на називите за 'бреза'. Зад називите за 'бреза' генерално стојат два вида на мотивации: едните се однесуваат на бојата на брезата, а другите на древната практика на цедење на сок од бреза. На пр. називите за бреза во Балто-Словенските и Германските групи на јазици потекнуваат од индоевропскиот корен **bherǵ-* со значење 'бел, сјаен', па имаме англ. *birch*, норв. *bjørk*, пол. *brzoza*, мак. буг. срп. *breza*, рус. *берёза*, укр. *береза* итн. Собраниот материјал за ова прашање е најкомплетен во делот на Централна и Северна Европа, а причината за тоа е што брезата како дрво овде најчесто се среќава. Во Јужна Европа е забележан голем ареал на отсуство на називи за бреза што се должи на недостаток на ова дрво во овој дел на Европа. Во тој поглед Македонија се наоѓа на самата периферија, бидејќи веќе во Грција и Албанија нема информација од материјалот за присуство на брези.

Следната ономазиолошка карта се однесува на прашањето за називите за 'смрека'. На словенска територија се среќаваат називи за смрека со различно потекло. На пр. *borovka* во Словенија, *borovica* во Словачка итн., од основата *bor-*, што значи иглолисно дрво, од ие. **bharu-* „иглолисно дрво“. Понатаму, на пр. *jalowiec* во Полска, *jalovec* во Белорусија, *jalovec* во Чешка, форми деривирани од придавката *jalovyy* „неплоден“ (од прасл. **jalovičь*, од **jalŭ*, *jalovŭ* „неплоден“). За неплодноста како мотивација за овие називи Фасмер (Фасмер IV, 1973: 554) смета дека или се однесува на тоа што цветот на машката смрека е неплоден или пак упатува на неплодноста на почвата на која што расте смреката. Како називи за 'смрека' кои продолжуваат од ст.слов. *смръчь*, се јавуваат мак.срп. *смрека*, хрв. *smreka*, буг. *смрика*.

Особено интересни за балканскиот простор се ономазиолошките карти кои се однесуваат на називите за 'бакар', 'олово' и 'калај'. Картата посветена на називите за 'бакар' го покажува турското влијание врз целиот словенски југ и Грција и Албанија од несловенските земји. Станува збор за турската форма *bakır* од каде што доаѓаат мак. срп. *бакар*, словен. *baker*, грч. *bakir*, алб. *bakër* итн. Слична е ситуацијата и на картата посветена на називите за 'калај', каде што повторно е очигледна турската доминација скоро на целиот словенски југ и Грција и Албанија. Овој пат доминантната форма е

турското *kalaj* од каде што доаѓаат мак. срп. буг. *kalaj*, алб. *kallai*, грч. *kal' ai* итн. Што се однесува до називите за овие два метала очигледно е турското, односно несловенското балканско влијание на македонскиот простор, што се должи на ширењето на употребата на овие метали од просторите на Турција. Меѓутоа, тоа не е случај со картата која се однесува на називите за 'олово'. Овде, македонската ситуација е иста со останатиот дел од словенскиот југ, како и со дел од словенскиот запад, па така во мак. буг. срп. укр. рус. *олово*, чеш. словач. *olovo*, брус. *волава*, пол. *olów*, итн. со потекло од ие. **alaw-* со значење „светло-жолт; калај;“ (<http://starling.rinet.ru...>). Очигледно е дека ширењето на употребата на оловото на словенскиот југ е од словенско потекло. Само на дел од бугарската територија има турско влијание и таму се јавува формата *куршум* од тур. *kurşun*.

На картата која се однесува на називите за 'молња' македонската ситуација е особено специфична бидејќи доминантниот назив *веда* не одговара на ни една од мотивациите за називи за молња како што се: светкање, светлина, горење, а кои се својствени за останатиот словенски и балкански свет. Според *Български етимологичен речник I* (1971: 126) *веда* се толкува како „митско женско зло суштество, вештица; привидение, призрак; светкавица, молња“; од глаголскиот корен *вѣд-* „знае“. Тоа значи дека македонската културна средина за разлика од останатите соседни словенски и несловенски културни средини сведочи за постоењето на митските народни верувања како мотивација за одредени називи.

Како репрезент на мотивационите карти би ја претставила картата којашто ги третира мотивациите за називите за 'ласица'. Класификацијата во легендата е направена според општа класификација на мотивации адаптирана за материјалите на ЕЛА, а која меѓу другото се однесува и на зоонимите. Општата класификација се состои од пет категории на мотивации каде што се вклучуваат имиња на сродство, магиско-религиски имиња, табу имиња, имиња на антропоморфни и пагански магиско-религиски суштества, како и имиња на антропоморфни и христијански, или исламски, магиско-религиски суштества. Дел од овие категории се употребени и во легендата на оваа карта, а за секоја категорија има соодветен симбол со негови варијации во зависност од бројот на поткатегиите. На европскиот југ, поконкретно на балканската територија, поддоминантни се називите за 'ласица' кои спаѓаат во категоријата на имиња на сродство како мотивација, односно „невеста, снаа“. Па имаме, мак. *невесџулка*, буг. *невесџика*, *невесџулка*, *булка*, алб. *nusëz*, тур. *gelincik*, ром. *nevăstuică*, грч. [*nif'itsa*] итн. На македонска територија исто така

постои и називот *ласица*, како назив кој спаѓа во категоријата на мотивации со табу имиња, како „драг, мил, добродушен, љубезен“. Истиот назив *ласица* го има и на српска, хрватска, босанска и словенечка територија, а широк ареал на застапеност има и на останатата словенска територија, рус. укр. брус. *ласка*, словач. чеш. *laska*, пол. *laska*. Картата покажува дека мотивациите за називите за 'ласица' на македонска територија се поделени. Мотивацијата „невеста, снаа“ доаѓа од балкански култури од несловенско потекло, додека мотивацијата „драг, мил, добродушен, љубезен“ е од словенско потекло, така што очигледно е дека македонската територија е местото каде што тие низ историјата се вкрстиле.

Што се однесува до мотивационата карта за називите за 'даб', состојбата на македонска територија прилично се издвојува од состојбата на останатата јужнословенска територија, а се надоврзува на словенскиот север, мак. *даб*, пол. *dąb*, словач. чеш. *dub*, брус. рус. укр. *дуб*. Етимологијата како мотивација за овие називи е од ие. ***dhumbo-** со значење „темен, црн“, или ие. ***dheub** со значење „шуплив“. На српска, хрватска, босанска и словенечка територија имаме *hrast*, каде што мотивацијата за овој назив е етимологијата на *hrast* од праслов. *xvorstъ* што значи „грмушка, жива ограда“ (Фасмер IV, 1973: 231), додека Миклошиќ (Skok I, 1971: 684–685) претпоставува и дека тоа е назив со ономапоејско потекло од глаголот *hrastiti* (*šumiti*). На бугарска територија, особено на бугарскиот исток, има турска доминација, така што освен *дџб*, на скоро половина од буг. територија се јавува и називот *меше* од тур. *meşe*.

На крајот, може да се каже дека врз основа на двата типа карти ЕЛА придонесува кон типолошката карактеристика на јазиците и дијалектите кои се зборуваат во Европа, а со тоа и кон типолошката карактеристика на македонскиот јазик. Нуди комплексна база на податоци за различни лингвистички истражувања во која е достапен и македонскиот дијалектен материјал со богата основа за истражување не само од страна на лингвистите, туку и од страна на научниците од други области. Но, пред сè, ЕЛА низ јазичниот материјал дава релевантна информација за културната историја и диференцијација на европската територија.

Затоа, македонското учество во овој атлас е од особено значење, како од аспект на афирмацијата на македонскиот јазик и култура во европските научни кругови, така и од аспект на придонесот во одредувањето на местото на македонскиот јазик и култура во европскиот свет.

Користена литература

Atlas Linguarum Europae (ALE), Commentaires. Vol. 1, fasc. 2., Van Gorcum, Assen 1986.

Atlas Linguarum Europae (ALE), Commentaires. Vol. 1, fasc. 3., Van Gorcum, Assen 1988.

Atlas Linguarum Europae (ALE). Sous la rédaction de Mario Alinei, A. Weijnen [u.a.] Assen: van Gorcum 1983. Vol. 1, fasc. 1. Cartes. 20 Kt., eine lose Kt.; Commentaires. XCVII, 177 S. : Rezensionen/Zuzanna Topolińska // Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik, LII. Jahrgang, Heft 3 (1985), s. 373-377.

Skok Petar, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I*, JAZU, Zagreb 1971, str. 684-685.

Фасмер Макс, *Этимологический словарь русскогo языка IV*, Издательство „Прогресс“, Москва 1973, стр. 231, 554.

Български етимологичен речник I, Издателство на Българската академия на науките, София 1971, стр. 126.

http://starling.rinet.ru/cgi-bin/etymology.cgi?single=1&basename=/data/alt/altet&text_number=++70&rot=config.

Sonja Milenkovska

EUROPEAN LINGUISTIC ATLAS – IMAGE OF THE CULTURAL AND LINGUISTIC DIFFERENTIATION OF THE EUROPEAN TERRITORY

(Summary)

This paper elaborates a few onomasiological and motivational maps of the European linguistic atlas. The main point of the elaboration is to show, 1) how ELA contributes to the linguistic and cultural differentiation and stratification of the European territory; 2) the position of Macedonian language and culture in the Slavic and Balkan, as well as in the European linguistic and cultural area.

Милица Миркуловска

**Активности во рамките на странски меѓународни
проекти: Македонски јазичен материјал во „Речникот
на политички и општествени поими на Југоисточна
Европа“ и во „Таксис во словенските јазици“
И ОСТАНАТИ АКТИВНОСТИ**

**1. МАКЕДОНСКИ ЈАЗИЧЕН МАТЕРИЈАЛ ВО „РЕЧНИКОТ НА
ПОЛИТИЧКИ И ОПШТЕСТВЕНИ ПОИМИ НА ЈУГОИСТОЧНА
ЕВРОПА“**

Целта на овој проект инициран од Одделението за применета лингвистика на Институтот за полски јазик при Варшавскиот универзитет, Полска и Универзитетот Нанси 2, Франција е оформување на речник што би ги содржел лексемите кои определуваат важни општествено-политички поими што функционираат во современите комуникациски заедници на земјите од Централна и Источна Европа и истиот би се поврзал со регистарот на такви поими карактеристични за современите општества кои се членки на Европската унија од порано. Главен предмет на интерес е употребата на изразите од оваа поимска сфера и описот на нивното универзално значење во конкретните етнички и културни контексти. Работата врз овој проект е започната во 2002 година. Македонија, со својот јазичен материјал се вклучи подоцна, кон крајот на 2004 година. Како резултат од проектот објавени се 4 тома материјали од одржаните конференции (сп.: Користена литература).

Работата во овој проект на почетокот, во фазата на анкетаирањето и создавањето на прелиминарната листа на поими ја изведувавме заедно со колегата проф. д-р Марјан Марковиќ, а потоа, за дефинитивното изработување на листата, обработката на секој поим од листата поодделно и определувањето на соодветните колокации продолживме со тимот студенти – полонисти.

Работата се состоеше во следново:

1. Изработување на листа на најфреквентни општествено политички поими кои се користат во Македонија. Како основа за изготвување на *листата* (што ќе ја разгледаме подолу) ни послужи хрватскиот модел. (Македонија и Хрватска имале заедничко минато во рамките на иста држава СФРЈ, и сега и двете како земји од таканаречениот Западен Балкан поминуваат низ слични транзициски процеси).

2. Листата беше дадена на верификација кај студенти кои по пат на анкета требаше да направат рангирање на веќе понудените 80 поими. Целта беше оваа листа да се понуди на испитаници кои припаѓаат на возрастна група која немала допир со терминологијата на СФРЈ, а кои се ориентираат во „сегашната“ терминологија на македонското општество во транзиција.

3. За македонскиот јазик сè уште не постои комплетно изработен еднојазичен речник. Како макропроект, веќе неколку децении, при Институтот за македонски јазик „Крсте Мисирков“ во фаза на изработка е повеќетомниот *Толковен речник на македонскиот јазик* (понатаму ТРМЈ). Во периодот на работа врз проектниот материјал се појавија само првиот и вториот том (Т. 1. А-Ж, 2003; Т.2. З-К, 2005). При ИМЈ постои и Картотека на ТРМЈ, која е достапна за користење, но за жал, за потребите на нашето истражување таа е веќе застарена. Исто така не постои јазичен корпус на македонскиот јазик достапен на интернет. Достапните за онлајн пребарување речници на македонскиот јазик не ги исполнуваат критериумите во нашето истражување. Од овие причини, за да ги верификуваме дефинициите, фреквенцијата и колокациите на веќе направената листа на поими создадовме тим на студенти кои имаа за задача да извршат ексерпција на материјал од дневниот и неделниот печат и од Уставот на Р. Македонија. Лидерство на групата студенти имаше Александра Стојанова, тогаш студент на 4 година, со задача да врши примарна верификација на ексерпираниот материјал. Извршената ексерпција на материјалот даде интересни резултати што се претставени во наредната табела:

Македонски јазик
Фреквенција на употребата на испитуваните поими во
„Речникот на политички и општествени поими на Југоисточна Европа“
Резултати на спроведените анкети

	многу ретка употреба ∅	ретка употреба + / -	немаркирана честина на употреба +	честа употреба ++	многу честа употреба +++
1	анархија	∅			
2	атеизам	∅			
3	бирографија		+ / -		
4	братство	∅			
5	власт			++	
6	влада		+		
7	востание	∅			
8	глобализам	∅			
9	глобализација	∅			
10	граѓанин				+++
11	демократија			++	
12	десница		+ / -		
13	држава				+++
14	Европа			++	
15	европеизам	∅			
16	еднаковост	∅			
17	екологија	∅			
18	Зелени	∅			
19	земја			++	
20	идеал(и)		+		
21	идентитет (национален, етнички, културен...)			++	
22	идеологија		+ / -		
23	интегрализам	∅			
24	интелектуалец		+		
25	интелигенција		+		
26	интеграција		+		
27	интегрирање				
28	интернациона- лизам	∅			
29	историја			++	
30	јавно мислење		+		
31	капитализам			++	
32	класа (работничка, граѓанска)		+ / -		
33	комунизам			++	
34	конзерватизам	∅			
35	космополити- зам	∅			

	многу ретка употреба ∅	ретка употреба + / -	немаркирана честина на употреба +	честа употреба ++	многу честа употреба +++
36	левица		+		
37	либерализам	+ / -			
38	мир		+		
39	монархизам	∅			
40	напредок		+		
41	народ				+++
42	нација (национален)			++	
43	национализам (националист, националистички)	∅			
44	национален јазик	∅			
45	национализа- ција		+		
46	независност				+++
47	образование	+ / -			
48	одговорност		+		
49	општествен ангажман	∅			
50	општество			++	
51	парламент			++	
52	парламента- ризам	∅			
53	партија				+++
54	патриотизам		+		
55	плурализам	∅			
56	политика (политички)				+++
57	популизам	∅			
58	право				+++
59	претседател- ски систем	∅			
60	претседател			++	
61	револуција	+ / -			
62	регион		+		
63	регионализам	∅			
64	регионализа- ција			++	
65	религија			++	
66	републикански вредности	∅			
67	републикански систем	∅			
68	секуларизам	∅			

	многу ретка употреба ∅	ретка употреба + / -	немаркирана честина на употреба +	честа употреба ++	многу честа употреба +++
69	синдикат		+ / -		
70	слобода			+	
71	собрание				++
72	сопственост				++
73	социјализам				++
74	социјален				
75	суверенитет			+	
76	татковина	∅			
77	тоталитаризам	∅			
78	традиција			+	
79	транзиција				++
80	устав			+	
81	утопија	∅			
82	фашизам		+ / -		
83	феминизам	∅			
84	хуманизам	∅			
85	црква	∅			
86	школство		+ / -		

4. При обработка на поимите се разгледува:

- дадената дефиниција во речниците;
- се дефинира состојбата која произлегува од ексцерпираниот јазичен материјал од дневниот и неделниот печат и од Уставот на Р. Македонија;
- се определуваат можните колокации (не максималниот инвентар!) на одреден поим. При определувањето на колокациите користеше тогаш излезениот од печат *Правен рачник македонски – албански – англиски* (ПРМАА), кој претставува листа на поими и нивни колокации во наведените јазици, без никакви дефиниции.

Оваа работа ќе ја илустрирам со поимите **ЗЕМЈА** (++) и **ТАТКОВИНА** (∅).

ЗЕМЈА (f) земји (земјата, земјите) ++

I. Значења кои постојат во лексикографските извори

(РМЈ 1 : 259)

1. (планета) *Земјата се движи околу Сонцето*
2. (суша спротивно на водно пространство) *земјата и морето*

Фразеолошки изрази: *ни на небо ни на земја; како небото и земјата* (кога се истакнува разлика); *далеку колку од небото до земјата;*

Поговорка: *земјата скришно (тајна) не држи*

3. **(почва)** жолта земја; ровита земја; *му фрлил земја во очите; работи под земја*

Фразеолошки изрази: *мириса на земја (наскоро ќе умре); лесна да му е земјата! мајката земја*

4. (1) **(површина на која стоиме, по која се движиме)** седнал на гола земја; *имаше една антерија до земја*

Фигуративни изрази: *го срамниле селото со земја; држ се за земја!*

(2) **(под, патос)** *не лежи на земја! лустерот од таван паднал на земја!*

5. **(полски имот)** *прикупи земја*

6. **(крај, држава)** *македонската земја; источните земји*

Фразеолошки изрази: *ветена земја*

(PMJ2005)

земја f. 1.a. (i Земја) planeta¹ w systemie solarnym na kтorej mieszka czлowiek. b. zgrunt i woda w sprzeciwiеństwie do nieba. 2. a. suchy лад, grunt. b. grunt wedлуг gatunku i jakości itp., albo do uprawy w rolnictwie; *обработлива земја; плодна земја* 3. posiadаоść gruntu 4. powierzchnі ziemi w przyporządkowaniu co do okolnego powietrza *падне на земја*. 5. skład powierzchni ziemi, gruntu: *каменлива земја*. 6. terаźniejsze miejsce pobytu czлowieka w sprzeciwiеństwie do rajу albo piekła. 7. państwo.

(TPMJ1)

земја pl. земји f. 1. (tylko sg.) Jedna z planet w systemie solarnym, Ziemia, planeta na kтorej mieszkamy 2. (tylko sg.) suchy лад planety Ziemi, część ладу w spreciwiеństwie co do przestrzeni wodnej i co do nieba *Небото и земјата. Морњата и земјата*. 3. (tylko sg.) Część kory ziemskiej kтórą można uprawiać i na kтorej mogą rosnać i rozwijać się rośliny; grunt. *Земјата ни е плодна и ровка. Песоклива земја*. 4. (tylko sg.) Powierzchnia na kтorej ktoś, albo coś się znajduje, styka się, albo rusza *Toj sedеше на земја. Имаше фустан до земја. Почнуваше да чекори по земјата*. 5. (tylko sg.) powierzchnia kтóra należy do kogoś, majątek. *Toj селанец беше богат со земја. Си ја продаде земјата што ја имаше наследено од татка си. На секоја ќерака и даде доста земја и мираз*. 6. (tylko sg.) Materia w składzie kory ziemskiej, w zasadzie koloru ciemno-brązowego *Станува и се истресува од земјата. Триесет години работел во прав и земја. Нафрлиле земја на огнот. Покажа врзана шамија со земја. Го остави грстот земја на сонцето*. 7. Wspólne terytorium, na kтórym mieszkają większe wspólnoty

¹ Одредниците се преведени на полски јазик бидејќи работни јазичи во проектот се француски и полски.

ludzi, narody, które przedstawia całość, i które administracyjnie i politycznie może być państwem *Четири земји потпишаа мир. За тебе мислев, земјо, татковино. Тие беа протерани во разни земји на Источна Европа.* **Ветена земја** – 1. (biblijskie) Палестина. 2. (przen.) Bogaty kraj albo kraina gdzie można żyć w szczęściu. **Пропадна в земја** – 1. Znikł, przestał istnieć. 2. wstydzil się. **Лесна му земја** – wyrażenie przy uczczeniu zmarłego, albo przy ostatnim pożegnaniu. **Мириса на земја** (kolok.) – Chory jest i wkrótce umrze. **Ни на небо ни на земја** – znajduje się w niepewnej, niejasnej sytuacji. **Ничија земја** – 1. Przestrzeń, pas między dwoma liniami frontu, albo pomiędzy dwóch państwowych granic; 2. (przen.) Przestrzeń, teren do działalności do którego nikt nie ma zainteresowania.

II. Значења потврдени во текстовите

Забелешка: Сите значења во РМЈ се присутни во денешниот стандарден македонски јазик. Се задржуваме само на значењето 6 (РМЈ1), 7 (РМЈ2005), 7(ТРМЈ1).

Значење држава

- Огорчени сме на САД, но таа огорченост не треба да се одрази и на народот во соседната **земја** ... *Дневник(5)*
- ... со заеднички ангажман и со идното членство на мојата **земја** во НАТО,... *Дневник(5)*
- ... за да го отворат патот на демократијата во **земјата**. *Дневник(5)*
- ... дека знаеме да застанеме зад интересите на **земјата**, ... *Дневник(5)*
- **Земјата** ќе ја спасуваат тие што сакаа да ја поделат. *Дневник(5)*
- Не може да не обвинува за поделба на **земјата** политичар како Стојан Андов, ... *Дневник(5)*
- ... не смее да ги прекине преговорите за билатерално решавање на спорот со името, ниту развојот на односите меѓу двете **земји**. *Дневник(5)*
- ... либералдемократите повикаа и другите **земји** да го употребуваат единственото, уставното име ... *Дневник(5)*
- Словенија како **земја**-членка не признава под уставното име ... *Дневник(5)*

Забелешка: Кога се зборува за Македонија, значи за нашата земја, држава, *нашата земја, мојата земја*, често се употребува членувана форма со членот од типот -в- (-ов, -ва, -во/-ве):

- ... за целосна имплементација на рамковниот договор, но и сериозна обврска за **земјава**. *Дневник(5)*
- Банката донирала 18 милиони евра за проекти со кои се опфатени 38 општини низ **земјава**. *Дневник(5)*

- ... на сите им е јасно дека во **земјава** се продаваат бледи имитации на производи на реномирани фирми ... *Дневник(5)*
- ... кои всушност се произведуваат во **земјава** ... *Дневник(5)*
- ... сега по продавниците во **земјава** се продава сè и сешто. *Дневник(5)*
- ... купувањето на трите рудници за олово и цинк во **земјава** би било досега најголема американска инвестиција во **земјава**. *Дневник(5)*
- Околу 4 500 луѓе досега се ангажирани во **земјава** за извршување комунални работи ... *Дневник(5)*

Колокации:

моја / друга / соседна ЗЕМЈА
 поделба / интереси **на** ЗЕМЈАТА
 демократија **во** ЗЕМЈАТА
 сериозна обврска **за** ЗЕМЈАВА
 ЗЕМЈА-членка
 односите меѓу двете ЗЕМЈИ

Забелешка: Поради нерешениот проблем кој го има Грција (членка на ЕУ) и тоа се проицира во целокупната политичка и општествена светска јавност околу употребата на уставното име Република Македонија во надворешната комуникација и називот прифатен во Обединетите нации Бивша југословенска република Македонија – БЈРМ (Former Yugoslav Republic of Macedonia – FYROM) странските дипломати (пред сè во усна, но и во пишана комуникација) претпочитаат да го употребуваат називот **оваа земја** (како директна калка од англискиот јазик „this country“). Како последица на овој тип на именување колоквијално, експресивно маркиран се појавил (и постои) изразот **дискантрија**.

ТАТКОВИНА (f) татковини (татковината, татковините) Ø
 (татковински, татковинска, татковинско / татковински **adj**)

I. Значења кои постојат во лексикографските извори

(PMJ 3 : 364)

татковина (f)

1. (срхв. otadžbina, domovina) *без татковина, љубов кон (спрема) татковината, падне за татковината*
2. = татковнина (f) (срхв. očevina, baština)

татковински (adj) (co odnosi się do татковина 1.) *татковинска војна*

(PMJ2005)

татковина f. 1. czyjś kraj ojczyźniany 2. majątek odziedziczony od ojca albo od przodka, **татковински adj**

II. Значења потврдени во текстовите

Значењето е идентично со значењата дадени во (PMJ) (PMJ2005), но многу ретко, поимот се третира како непопуларен (застарен?) или книжевен, заменет со прифатениот (не секаде?!) уставен назив **Македонија** или називот **земјава** (сп.: претходно кај поимот **земја**).

■ Тие што се осмелија на дело да го докажат својот патриотизам, не жалејќи го животот во борбата за **татковината** во 2001 година (додека на некои други им беше „преку таквото“), сега се осудени на доживотен притвор, ако не се најдат докази за доживотен затвор. *Дневник*

Колокации:

борба / смрт за ТАТКОВИНАТА

се бори / умира за ТАТКОВИНАТА

Обработениот македонски јазичен материјал (86 поими) според претставениот начин ни ги наметнува следниве интересни забелешки:

-- зависно од конкретната, моментна политичка и општествена ситуација се случува нагло растење на фреквенцијата на даден поим и тоа редовно од класата **Ø многу ретко употребувани** во класата +++ **многу често употребувани** (како на пр. *популизам* или *патриотизам* во последно време) и сл.;

-- исто така може да се забележи дека терминологијата која владеела во СФРЈ е неактуална (врз примерот на *татковина*), а во последно време забележуваме обиди за реанимација на овој термин. Остатоци од претходната терминологија (ако можеме така да кажеме) се поимите *социјализам* и *комунизам*, често сретнувани во колумните, кои се употребуваат пред сè за да дадат негативна критика или да побудат негативна конотација.

2. ПРОЕКТОТ „ТАКСИС ВО СЛОВЕНСКИТЕ ЈАЗИЦИ“

За разлика од претходниот, веќе завршен проект, ова е проект во кој како институција се вклучивме пред извесно време. Тоа е тригодишен проект, започнат во 2008 година, раководен е од проф. Виктор Самуилович Храковскиј при Одделението за лингвистички истражувања на РАН (Руската академија на науките) и Државниот универзитет во Санкт Петербург. Како што гледаме од насловот проектот се однесува на типологијата на словенските јазици, а поточно на изразувањето на последовалните временски релации. Во проектот учествуваат претставници од повеќе универзитетски центри, поврзани или членови на неколку академии на науки: за руски јазик проф. Надежда Зоркина Нилсон, проф. Андреј Баренстен и проф. Виктор Самуилович Храковскиј; украински јазик проф. Људмила Поповић; белоруски јазик д-р Никита Викторович

Супрунчук, полски јазик д-р Ивона Лучкув; чешки јазик проф. Јармила Паневова; словачки јазик проф. Мирослав Дудок, горнолујички јазик д-р Ленка Шолце; словенечки јазик д-р Морган Нилсен; бугарски јазик проф. Руселина Ницолова; македонски јазик проф. Милица Миркуловска. Проектот ја има следнава структура: Прва дел: глава 1. Општа карактеристика на поимот *таксис*, глава 2. Анкета потребна за опис на поимот *таксис*; Втор дел (глави од 1 до 11) (*Таксис* во одделен словенски јазик); Трет дел Типологија на конструкциите за изразување на *таксис* во словенските јазици.

Со терминот *таксис* (најопшто речено) опфатени се тип на проблеми поврзани со начинот на изразување на временските релации во еден исказ сооднесен со некој друг исказ. На пр. тоа се сложените реченици, во кои имаме две реченици (два реченични изрази) од типот:

- (1) Сашо знае дека Весна студира
 - (2) Сашо знаеше дека Весна студирала
 - (3) Сашо ќе дознае дека Весна студира
- итн.

Значи, начинот како се изразува едновременоста во сегашноста на двете реченици пр. (1), едновременост во минатоста пр. (2), иднина во едниот исказ и сегашност (што трае) во вториот исказ пр. (3) и тн. Потоа, дали се внесуваат и некои други значења, дали постојат кондензирани форми (партиципи) за изразување на соодветните релации и сл.

Обработката на јазичниот материјал, теоретскиот дел, е според структуралистичките основи презентирани од Роман Јакобсон во неговата статија „Shifters, Verbal Categories and the Russian Verb” [Jakobson 1957] и овие теоретски основи се доразвиени од страна на раководителот на проектот, проф. Виктор Самујлович Храковскиј, а се дозволуваат и индивидуални решенија што ги наметнува соодветниот јазичен материјал. За секој јазик треба да се изврши анкета и да се собере специјализиран јазичен корпус. Презентирањето на собраниот материјал треба да се изврши според следниве поглавија:

0. Краткая грамматическая справка²

I. Невалентный (сирконстантный) таксис

1. Невалентный (нефоновый) таксис

1.1. Таксис предшествования

1.1.a Таксисисные конструкции, оформляемые как сложноподчиненные предложения (СПП) с ЗЧ, вводимой союзом

² Работниот јазик во проектот е руски.

1.1.6 Таксисисные конструкции, оформляемые как осложненные предложения (ОП) с ЗЧ, в которой употребляется нефинитная форма глагола

1.1.в Таксисисные конструкции, оформляемые как простые предложения

1.2. Таксис одновременности

1.3. Таксис следования

2. Невалентностный (фоновый) таксис

II. Валентностный (актантный) таксис

III. Заключение

Во моментов сме во фазата на собирање на македонскиот јазичен материјал, па повторно би нагласила, дека немањето на аотиран корпус на македонски јазик достапен на Интернет, како и за претходно презентираниот проект и сега претставува проблем.

Освен во овие два меѓународни проекти преку ИЦАЛ во 2005 година со тим од тогашните волонтери Анита Бучевска и Александра Стојанова дадовме свој придонес во меѓународниот славистички проект „Синтаксички структури во словенските јазици“ раководен од проф. Станислав Каролак, инициран од Граматичката комисија на Меѓународниот комитет на славистите. Работата во проектот, за жал, поради болест на раководителот беше прекината.

3. ОСТАНАТИ АКТИВНОСТИ

Во рамките на продолжувањето на работата иницирана од акад. Божидар Видоески „Прилог кон библиографијата на македонскиот јазик (1)“ (понатаму БМЈ 1, 2, 3, 4) и Картотеката на македонистичката библиографија при МАНУ излезени се од печат БМЈ 2, 3 и 4 (во чија изработка се вклучени и студентите – полонисти и други дипломирани слависти – волонтери при ИЦАЛ). Преку ваквата активност македонскиот библиографски материјал се вклучува во слични библиографски проекти и активности (кои траат или се веќе завршени):

(а) меѓународни:

-- *Библиографија на опитата лингвистика (Linguistic Bibliography) (БЛ/ВЛ)*, во печатена верзија (во моментов ја печати Brill) и во електронска верзија (онлајн верзија) со назив БЛОНЛАЈН (*Linguistic Bibliography Online*) достапна од 1 март 2002, со поддршка на Интернационалниот комитет за применета лингвистика (Comité International Permanent de Linguistes / Permanent International Committee of Linguists (CIPL))

основан од УНЕСКО (UNESCO) под редакција на Сијмен Тол и Хела Олберц (Холандија) (www.blonline.nl);

-- Библиографија на славистичката лингвистика (*Bibliografia Językoznawstwa Slawistycznego*) (БЈС/ВЈС) при Институтот за славистика во ПАН во Варшава, Полска, во печатена верзија под редакција на Зофиа Ева Рудник Карватова (веќе завршен проект) и од неа произлезениот нов проект за онлајн верзија на БЈС со назив Ибислав (IBISLAV), проект инициран од Институтот за славистика при ПАН и раководен од д-р З. Карватова. Резултатите од работата врз последните проектни активности беа претставени на 14 Меѓународен конгрес на славистите (Охрид, 10-16.09.2008) во тематскиот блок „Современиот систем за библиографска информација на славистичката лингвистика – сегашност и иднина“ (Nowoczesny system informacji bibliograficznej językoznawstwa slawistycznego – terażniejszość i przyszłość) организиран од д-р Зофиа Ева Рудник Карватова;

(б) домашни со меѓународно значење за афирмацијата на македонскиот јазик:

-- во рамките на соработката со проф. Катерина Здравкова од Институтот за информатика при ПМФ создадена е можноста за онлајн пристап до податоците содржани во БМЈ – <http://bmj.manu.edu.mk>). И тоа:

-- изработена е Онлајн БМЈ, како резултат на две дипломски работи: „СИСТЕМ ЗА ONLINE БИБЛИОГРАФИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК“ од Ирена Анастасова и „ВЕБ АДМИНИСТРАЦИЈА И НАДГРАДБА НА СИСТЕМ ЗА ONLINE БИБЛИОГРАФИЈА НА МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК“ од Горан Николов одбранети во уч. 2006/2007 година на Институтот за информатика на Природно-математичкиот факултет при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Македонија под менторство на проф. Катерина Здравкова и консултации со проф. Милица Миркуловска, презентирани на 4 јуни 2007 година во просториите на МАНУ;

-- изработен е онлајн пристап кон електронските книги од БМЈ 1, 2, 3 и 4.

За појавување на споменатото на интернет страницата на МАНУ ангажиран е и информатичкиот техничар на МАНУ Сашо Николовски. Финализирањето на овој тип активности и доработка и печатење на БМЈ 4 е овозможено со добиениот грант од Владата на Р. Македонија во рамките на манифестацијата „2008 – Година на македонскиот јазик“.

-- со помош на Сашо Николовски како веб мастер ги започнавме активностите од областа на т.н. електронско издаваштво и во тековнава 2008 година станаа достапни на интернет две позиции поврзани со проектите: The Present as a Linguistic Concept. Grammatical Means for Expressing the Present in the Slavic and Balkan Languages <http://www.manu.edu.mk/cal/CAL/present.html> и The Formal and Semantic Structure of the Noun Phrase in Macedonian and

Bulgarian <http://www.manu.edu.mk/cal/Morpho-syntactic%20similarities/morpho-syntactic.html>.

Освен овие активности во ИЦАЛ со помош на студентите полонисти под мое раководство извршуваме:

-- електронско заведување и каталогизација на книжниот фонд на ИЦАЛ и добиените легати книги од: акад. Блаже Конески; проф. Јозеф Курц преку д-р Зденка Рибарова;

-- тагирање на зборформите на македонски јазик во рамките на проектот Multext-East³ порамнување на анотираниот електронски корпус на Орвеловата „1984“, активност поврзана со создавањето на електронските јазични ресурси на македонскиот јазик, а во соработка со проф. Здравкова од ПМФ.

Наместо заклучок би сакала да се заблагодарам на акад. Божидар Видоески за широка визија и нам оставените насоки и идеи за работа и на акад. Зузана Тополињска, раководител на ИЦАЛ при МАНУ што во секој поглед несебично и сесрдно се залага активностите да го добиваат својот тек во рамките на нашите многу ограничени финансиски можности, како и за нејзиниот несебичен ентузијазам што ни го пренесува со аргумент дека е исплатлив на долги патеки; и секако на моите студенти – полонисти – слависти – македонисти од ФлФБК кои во рамките на ЕКТС, борејќи се за своите 20 поени од проектна активност по предметот граматика на полскиот јазик, учејќи ја практичната примена на апстрактните знаења стекнати како полонист – славист – македонист даваат голем придонес во останатите активности на ИЦАЛ.

Извори

1. Дневен и неделен печат

Вест

Вечер

Време

Дневник

Македонија денес

Мултиетнички форум (Дневник, Факти, Утрински весник)

Утрински весник

(1, 2, 3, ...) број на ексцерпирани примероци

³ MULTEXT-East: Multilingual Text Tools and Corpora for Central and Eastern European Languages. Базата содржи анотиран корпус на Орвеловата „1984“ од следниве јазици: бугарски, хрватски, чешки, англиски, естонски, унгарски, резижски, румунски, руски, словенечки, српски.

2. Речници

Македонска терминологија [одделни свески од долгогодишен проект при МАНУ]. – Скопје : МАНУ. (МакТерм)

Маринковиќ, Славомир: *Балкански речник*. – Скопје : МИ-АН, 2004. – 500с. (БР)

Мургоски, Зозе: *Речник на македонскиот јазик (А-Ш)*. – Скопје : Филолошки факултет, 2005. – XV, 946с. (РМЈ2005)

Правен рачник македонски – албански – англиски. Fjalor juridik sqip – maqedonisht – anglisht. Legal Dictionary English – Macedonian – Albanian / editorial board: Aslan Bilali, Gale Galev, Naum Grizo, Zoze Murgoski, Gzime Starova, Dobrunka Taskovska, Hanit Xhaferi, Ismail Zejneli. – Skopje : national Democratic Institute for International Affairs, 2004. – 639s. + CD (ПРМАА)

Речник на македонскиот јазик (со српскохрватски толкувања) 1. (А-Н), 2. (О-П), 3. (Р-Ш) / редактор Блаже Конески, составувачи: Тодор Димитровски, Благоја Корубин, Трајко Стаматоски. – Скопје : Институт за македонски јазик, 1961; 1965; 1966. – 510с. – 595с. – 606с. (РМЈ)

Толковен речник на македонскиот јазик 1. (А-Ж) / редакција: Снежана Велковска, Кирил Конески, Живко Цветковски. – Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2003. – 637с. (ТРМЈ)

Толковен речник на македонскиот јазик 2. (З-К) / редакција: Снежана Велковска, Кирил Конески, Живко Цветковски. – Скопје : Институт за македонски јазик „Крсте Мисирков“, 2005. – 675с. (ТРМЈ)

3. Други

Устав на Република Македонија. – Скопје : Студентски збор, 2002. – 78с. (УставРМ)

Користена литература

Język, polityka, społeczeństwo. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej / red. Stanisław Dubisz, Józef Porayski Pomsta, Elżbieta Sękowska. – Warszawa : Elipsa, 2007. – 253с.

Mirkulovska, Milica: Material језыkowy macedoński do SPPS. Interpretacja wybranych pojęć. – *Lingwistyka a polityka. Słownik pojęć politycznych i społecznych krajów Europy Środkowej i Wschodniej* [/ red. Stanisław Dubisz, Józef Porayski Pomsta, Elżbieta Sękowska. – Warszawa : Elipsa. – 262с.], 2007, 199-219.

Milica Mirkulovska

ACTIVITIES IN THE INTERNATIONAL PROJECTS: “THE MACEDONIAN LANGUAGE IN THE DICTIONARY OF POLITIC AND SOCIETY NOTIONS IN SOUTH-EAST EUROPE” AND IN “THE TAXIS IN SLAVIC LANGUAGES” AND THE OTHER ACTIVITIES

(Summary)

This paper is an overview of the activities and results connected with the linguistic and bibliographical projects and so called other activities (international and domestic with the international meaning) in the Research Center of Areal Linguistic (RCAL) in the Macedonian Academy of Sciences and Arts (MASA).

Петар Хр. Илиевски

Десетгодишнина од смртта на Божидар Видоески и дејноста на ИЦАЛ

Нашиов научен собир за *Ареална лингвистика како ѝаѝ кон реконструкција на јазичнаѝа и културнаѝа еволуција* не случајно е поврзан со одбележувањето на десетгодишнината од смртта на акад. Божидар Видоески. Затоа сметам дека е редно прво да се потсетиме со неколку збора на Божо. Сите нас не сврзуваат со него многубројни спомени, а мене – и од порана возраст. Еве каков го запаметив јас:

Божо беше човек што си ја сака работата. Во првите години по Војната имаше широко поле за работа. Со каква и обврска да се зафатеше, тој исцело ѝ се предаваше и ја вршеше со ентузијазам. Длабоко беше заинтересиран за македонскиот јазик во сите негови сегменти, а со страст се оддаваше на проблеми што беа во моментот најактуелни, како за правописот, ономастиката (посебно топонимијата), меѓујазичните контакти и др. Но со најголема љубов и жар ѝ се посвети на дијалектологијата. Знам со каква готовност тргнуваше на теренски, дијалектолошки истражувања. Искрено го сакаше нашиот човек од народот и неговиот јазик. Неуморно одеше и во најзафрлените места, зашто сакаше да чуе на изворот како се изговара таму секој глас. Имаше обичај често да каже: „Мил е нашиот народец“. Со известувачите веднаш воспоставуваше контакт. Знаеше да го предрасположи соговорникот за да се опушти и меѓу нив непринудено да потече жив народен говор. Оттаму тој извлекуваше податоци што му беа потребни, а претходно си имаше во умот набежано што да бара. Кај него тоа беше природен одраз на вродена предиспозиција за таква работа и на внатрешни чувства кон нашиот народец од кого Божо не се оддели целиот свој живот.

Прашалникот, со кој се служат и денес неговите последователи, сам го составуваше, го прошируваше и постојано го дотеруваше. Тој му беше во душата. Знаеше што и како да праша. Затоа можеше брзо да создаде природен пријателски однос со луѓето од кои црпеше изворни податоци за нивниот говор. Потоа, сам споредуваше и со прецизност установуваше сличности и разлики, прво помеѓу македонските говори, а потоа во споредба со оние од други блиски и подалечни словенски јазици, како и со соседните несловенски балкански говори. Врз таа база продолжи и неговата работа со истенчено чувство за диференцирање, класирање и систематизирање на одделни дијалектни црти. Тоа го примени и во работата врз лингвистичките атласи (ОЛА, ОКДА, ЕЛА и др.).

*

На Факултетот се затековме како асистенти. Јас бев свртен кон минатото, па и кон историјата на македонскиот јазик. Во работата што ја напишав (1954/5) за билтенот, набргу потоа списание *Македонски јазик*, во чија Редакција беше ангажиран и Божо од самиот почеток, бев си поставил за цел да видам какви сличности и варијанти имало во јазикот на Охридскиот и Преславскиот книжевен центар. Материјал за тоа ми даде еден новооткриен ракописен зборник со две слова на св. Климент Охридски и едно на Јоан Егзарх.

Предметите на нашите истражувања беа временски оддалечени околу 3000 и повеќе години, но начинот на кој истражувавме беше сличен. Двајцата тргнувавме од изворот, а потоа тој од современата состојба на македонските говори одеше кон нивните корења, а јас – обратно, од најстарите документиран текстове, кон современата состојба на македонскиот и на другите балкански јазици. Во една работа ни се вкрстија патиштата со Божо. Веднаш по војната со проф. Борис Бошкоски, кого Божо многу го сакаше, се зафативме да го преведуваме *Евангелието* на говорен македонски јазик. Бидејќи тогаш немавме ни речници ни граматика на македонскиот, одевме со Бориса на пазар, баравме продавачи од најзафрлените македонски села и од нив баравме да чуеме како тие би кажале некоја фраза што ни беше потребна да ја вклучиме во преводот. Слично постапуваше и Божо во своите дијалектолошки истражувања.

*

Божо Видоески имаше визија со далечна перспектива. Во својата работа преку личен пример и солидна теоретска подготовка тој воведо цел тим на помлади истражувачи низ сите фази на дијалектолошките студии, почнувајќи од теренски истражувања, регистрарање и прочување на изворни дијалектни податоци, до нивното дефи-

нитивно картографирање. Со тоа тој му обезбеди голема трајност на своето дело.

Општопозната е старата констатација и максима, плод на вековен опит: *Ars longa, vita brevis est!* Големите научни проекти не можат да се завршат за само еден човечки век. Такви се особено проектите за јазикот којшто е жив организам во постојано превирање и подлежи на разни промени. За да се следи неговиот континуитет низ подолг период, треба да бидат активно ангажирани специјалисти од повеќе генерации. Среќен е оној што си оспособил подмладок за да си го продолжи своето дело.

Врз балканските и македонските компаративни лингвистички студии се работело и порано. Но вака темелни и систематски истражувања врз македонската дијалектологија, конципирани од Божо Видоески според најновите научно-методолошки принципи, претставуваат извонредно важен потфат за целиот балкански ареал. Тие студии, сега веќе организирани и во специјален *Научноистражувачки центар за ареална лингвистика* под раководството на акад. Зузана Тополињска, продолжија да се одвиваат тимски.

Во својот реферат за „Ареалната лингвистика како пат кон реконструкција на јазичната и културната еволуција“ колешката Тополињска ги изложи накратко принципите, насоките и некои од резултатите постигнати досега во работата на нашиот Центар. Соработниците, пак, тоа го илустрираа во своите реферати со конкретни остварувања. Да беше жив и да присуствуваше на денешнава наша конференција, Божо сигурно ќе беше многу среќен и ќе им се радуваше на постигнатите успеси. Неоспорно, нему му припаѓа заслужено признание за тоа и ова треба посебно да се истакне сега при одбележувањето на десетгодишнината од денот кога нè напушти. Она што Божо со својата работа го има зацртано како идеен план пред околу 50 години, и досега давало добри резултати. Но со текот на времето ние можеме од него да очекуваме сè позрели плодови и покрај сите опструкции што во последниве неколку години започнаа отворено да се прават.

*

Идеите бавно зреат. Терминот *сѝаромакедонски* воведен во средината на 60-те години на XX век од страна на некои наши универзитетски наставници, е скроен механички според називот *сѝаробуѓарски* во периодизацијата на црковнословенскиот писмен јазик.

Но кај нас овој термин е двосмислен¹ и доведе до големи забуни во некои сфери од нашата недоволно информирана културна средина. Во периодот на последниве десетина години, од тој термин излегоа на видело непожелни последици. Во нашата млада културна средина се појави една екстремна струја која настојува на севозможни начини да ги поврзе нашата култура и јазик со античкиот македонски (старомакедонскиот) и да ги деславизира. Таа тенденција не е сосема нова. Тлеела долго и порано, а сега веќе се покажа во полна форма.

Кај нас зачестија автори со написи во кои се оди толку далеку зад фактите, што почнува да се меша реалното со имагинарното и митолошкото. Тие не придонесуваат, речиси, ништо за решавање на прашањата што ги третираат, а само претставуваат одраз на времето кога се настанати.

Познато е дека замена на *историја* со *миџ* обично станува кога еден народ ќе се најде во тешки економски и политички услови. Тогаш тој бара утеха во еден имагинарен свет, на извесен начин поврзан со познати личности и настани од минатото.

Непосреден повод за таква реакција во последно време кај нас даде тешката положба, предизвикана со наметнатиот спор околу името на нашиот народ, јазик и култура. Но ваквиот однос кон Македонија не е нов, а има подолга историја.

Ќе потсетам и на малку подалечното минато. Кога во 1454 год. Турците најпосле го освоиле Цариград и со тоа цела Византија падна под отоманска власт, византискиот дух продолжи да живее во лицето на Цариградската патријаршија на Фенар, опкружена и финансиски поткрепувана од богати грчки трговци-фанариоти. Политичките и социјалните околности во еден теократско-милетски систем под отоманската доминација придонесувале тој дух на црковна и културна доминација на Цариградската патријаршија дури и да се потсили. Според тогаш владеечкиот управен систем сите православни балкански народи му биле духовно потчинети на цариградскиот патријарх. Бидејќи во рамките на црквата се наоѓало и школството со грчкиот како официјален наставен јазик, во фанариотската трговска и културна средина се разбудиле елинизаторски аспирации

¹ Аристотел забранува да се употребуваат такви зборови како термини. Блаже Конески никогаш не го употреби овој збор во термилошка смисла. Тој и од други бараше да го држат зборот зауздан, зашто ако го пуштат, не се знае „која луда глава ќе го јава“.

кон соседните православни балкански народи. Секој обид за ослободување и осамосталување на балканските народи, освен на ромејскиот (елинскиот), бил спречуван од страна на фанариотите во содејство со Патријаршијата и крваво задушуван од османлиската власт. Грците имале особено репресивен однос кон ослободителното движење на Македонија², иако во ослободителните борби на Грците голем број на Македонци пожртвувано се бореле против Турците. По Балканските војни најголемиот дел од Македонија големите сили ѝ го доделе на Грција според договорот што го склучила со српската династија во 1904 година. Веднаш по Втората светска војна нашите јужни соседи јавно протестираа против оформувањето на Народна Република Македонија во состав на Федеративната Република Југославија и особено против македонскиот јазик, докажувајќи дека тој бил рецентна вештачка творба, скрпена од позајмени елементи од грчкиот, српскиот и бугарскиот³. Најжесток напад започнаа да водат по осамостојувањето на Република Македонија во почетокот на 90-те години од XX век.

Тогаш на нивна иницијатива во Солун беше организиран еден помпезен меѓународен конгрес под наслов *4000 години грчка Македонија*, и беше иницирано пишување под меѓународна редакција⁴ на *Големата историја на Балканиите* под покровителство на УНЕСКО. Како реакција на ваквите тенденции од страна на нашиот јужен сосед, кај нас се појавија монографии за 4000 години на македонска историја, цивилизација и писменост⁵. Кулминација се достигна пред две-три години, кога двајца информатичари објавија во *Прилози на МАНУ*, Одделението за математичко-технички науки, 26, 2, 2005, резултати од научноистражувачки проект на Центарот за стратески истражувања при МАНУ, *По истражување на писменоста и на јазикот на античкиите Македонци*. Тие декларираа дека во средниот појас на натписот со демотско писмо врз каменот од Розета прочи-

² Сп. *London Times – New York Times*, May 20, 1903; *Весит*, 24/25 април, 2008, стр. 1–3 со податоци за смртта на Гоце Делчев во 1903 год..

³ Cf. N. Andriotis, *The Confederate State of Skopje and Its Language*. Athens 1957.

⁴ Повеќе од половината на нејзините членови беа Грци. Во објавениот прв том од *Историјата*, што опфаќа материјал до Балканските војни, Македонија воопшто не се спомнува.

⁵ Сп. Т. Д. Белчев, *Македонија. Четир илјади години историја, цивилизација и писменост*, I, 1995, II, 1996, Скопје.

тале текст на старомакедонски⁶, во кој откриле јазични особености од јужномакедонските говори (воденски, лерински, битолски). Неодамна, пак во сп. *Порџал*, год. 7 за 2007, стр. 103, натписот на каменот од Розета е прогласен за Александрово писмо. Најтрагично е, пак, што годинава и некои доктори на наука, слависти и историчари на средновековна литература⁷, заштитивајќи го дешифрирањето на спомнатите информатичари, почнаа да ги обвинуваат познатите индоевропеисти В. Пизани и Е. Хемп зошто правеле терминиолошка дистинкција меѓу современиот и античкиот македонски кои, според нив, би требало да бидат генетски поврзани.

*

Убеден сум дека, ако беше жив Божо, не ќе останеше рамнодушен пред вакви девијации кога македонските говори се доведуваат во генетска врска не со словенски јазици, туку со еден старобалкански јазик што се зборувал пред 2200 години, а од него се останати само стотина зборови без ни една цела реченица. Но и од овие трошки, кои не се ни спомнати од редешифраторите на Каменот од Розета, јасно се гледаат извесни фонетски црти и лексички основи на античкиот македонски, кои немаат никаква врска со современиот македонски од аналитичен тип.

Независно од ваквите застранувања на разни аматери кои како со магиско стапче ги решаваат сите проблеми и македонскиот го прогласуваат за постар и побогат од грчкиот⁸, што ги доведоа и самите автори до „дилеми“ за нивното потекло, ИЦАЛ ја продолжува својата работа, чија основна задача е, како што беше речено, „реконструкција на јазичната и културната еволуција“ на македонскиот. И за Божо оваа работа, што ја дефинираше како реконструирање на дијалектните развојни тенденции, му беше една од најглавните. Со таа работа членовите на овој Центар истовремено ги

⁶ За терминот *старомакедонски* в. горе. Поопширно за оваа проблематика в. од потпишаниот, *Два старомакедонски јазика кон индоевропејцијата на антички текстови...*, Прилози МАНУ, ОЛЛН, 31, 1, 2006; II дополнето издание 2008.

⁷ И, Велев, „Развојот на писменоста во Македонија (По врвиците на цивилизациското надрастување во Европа)“, *Македонскиот јазик во глобалниот свет*, Скопје, 2008, 16–20.

⁸ Б. Конески уште порано (сп. *Прилози МАНУ*, ОЛЛН XX, 2, 1985, 5–9) ваквите ексцеси ги опиша со следниве зборови: „Бидејќи младата културна средина постојано ја потсетуваат на нејзината инфериорност, како реакција оди во претерувања, со кои таа сака дури да ги прикаже своите вредности над културните центри“.

решаваат и двата спомнати проблема: а. дека современиот македонски не е дрво без корен, како што се обидуваат некои колеги од соседните земји да го претстават, туку има свој долг историски развој што може да се следи од многу старо време и б. преку лингвистичките атласи членовите на ИЦАЛ јасно ги покажуваат генетските врски на македонскиот со словенските јазици, како и различните супстратни, адстратни и суперстратни иновации.

Реконструкцијата на јазичната и културната еволуција на Балканот е мошне комплициран процес. Следствено ИЦАЛ е исправен пред сериозна задача да решава сложена проблематика не само на синхронен, туку и на дијахронен план. Дијахрониските балканолошки истражувања наидуваат на големи тешкотии поради недоволната документираност на старобалканските сега изумрени јазици.

За да може ИЦАЛ поуспешно да ја врши оваа своја основна задача, ќе мора да го прошири составот на својот истражувачки тим. За да го следи објективно јазичниот развој низ сите фази, во составот на својот тим треба да вклучи членови со добро познавање на соодветните балкански стари (класични) и современи јазици. Неопходно е тука да има постојано присутен и класичен филолог со солидно познавање на грчкиот и латинскиот, на кои се сочувани и остатоци од палеобалканските мртви јазици.

Така екипиран ИЦАЛ ќе има шанси да прерасне во организација со поширок опсег, Балканолошки институт, т.е. Институт за студии на Југоисточна Европа.

На крајот сакам од сè срце да му посакам уште поголеми успеси на ИЦАЛ со зборовите: *Vivat, Crescat, Floreat Centrum pro Linguistica Arealis!*